

Stehlík, Petr

Sufixální derivace a její vymezení vůči flexi a kompozici

In: Stehlík, Petr. *Problém delimitace některých slovtvorných postupů a prostředků ve španělštině*. Vydání první Brno: Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, 2016, pp. 13-50

ISBN 978-80-210-8339-4

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/135810>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

2. SUFIXÁLNÍ DERIVACE A JEJÍ VYMEZENÍ VŮČI FLEXI A KOMPOZICI

Zatímco pojetí prefixace a její postavení v rámci slovtvorných mechanismů prošlo v průběhu 20. století významnými změnami, sufixace byla po dobu téměř 500 let ve všech gramatikách španělštiny, a později i v prvních samostatných pojednáních o slovtvorbě, považována za jediný druh derivace¹, stejně jako tomu bylo již ve starověkých řeckých a latinských mluvnících. Pozůstatky této dlouhé a silné tradice lze nalézt dokonce ještě v posledních gramatikách vydaných RAE (*GDLE*, 1999 a *NGLE*, 2009), kde jsou všechny kapitoly vyhrazené jednotlivým typům sufixace pojmenovány s využitím termínu *derivace* (např. *La derivación nominal*, *La derivación adjetival y adverbial* atd.), kdežto jediná kapitola o prefixální derivaci nese tamtéž zcela konkrétní název *La prefijación*. Toto přetrvávající ztotožňování sufixace s derivací a také na první pohled jasný princip odvozování slov příponami přispěly k tomu, že v současné odborné literatuře je základní definici tohoto slovtvorného postupu věnována poměrně malá pozornost, což však v žádném případě neznamená, že by vymezení sufixace bylo zcela bezproblémové. Jak totiž uvidíme vzápětí, právě sufixace tvoří ve španělštině pomyslnou hranici mezi derivací a flexí a u některých postponovaných morfémů zase vyvstává otázka jejich zařazení mezi derivační sufixy, nebo lexikální báze. Důkladné prozkoumání relevantních definičních charakteristik a klasifikačních kritérií nebude tudíž o nic méně důležité než u ostatních slovtvorných mechanismů.

¹ Viz např. *Esbozo* (1973: 165). Prefixy jsou v této gramatice ještě považovány za komponenty složených slov.

2. Sufixální derivace a její vymezení vůči flexi a kompozici

2.1 Charakteristika sufixace

V *NGLE* (2009) se o sufixaci obecně hovoří pouze v úvodní kapitole *Partes de la gramática. Unidades fundamentales del análisis gramatical*, kde je přípona stručně definována z pozičního hlediska jako postponovaný afix (*afijo postpuesto*). Co se týče dalších charakteristik, nová akademická gramatika se omezuje jen na základní sémantické vymezení afixů vůči kořenům slov – kořen má lexikální význam a afixy „k němu přidávají informace různého druhu“² (*NGLE*, 2009: 22). V kapitolách o jednotlivých druzích sufixace pak už žádný souvislejší popis odvozování slov pomocí přípon nenajdeme.

Také Soledad Varela Ortega (2005: 33–34 a 41) definuje příponu jen velmi zběžně jako afix stojící za slovním základem, jenž v závislosti na tom, zda mění slovní druh odvozeného výrazu, slouží k derivaci heterogenní (např. *demostrar_V* ‚předvést, dokázat‘ > *demostración_N* ‚předvedení, důkaz‘), nebo homogenní (*blanco_A* ‚bílý‘ > *blancuzco_A* ‚bělavý‘). Jak upřesňuje Elena Felú Arquiola (2009: 61–62), heterogenní derivaci umožňují pouze sufixy nociónální, které se vyznačují rovněž kategoriální selekcí báze, zatímco apreciativní (hodnotící) přípony a předpony obecně rekatgorizační schopnost nemají.

Ani v *GDLE* (1999), v níž je sufixace pojednána v kapitolách rozvržených podle kritéria, které později převzala i *NGLE*, tj. podle slovního druhu derivátu, jsme bohužel na žádnou detailnější charakteristiku přípon nenarazili. Jesús Pena, autor kapitoly o základních morfologických jednotkách (*Partes de la morfología. Las unidades del análisis morfológico*), se zde alespoň zevrubně věnuje sémantickému aspektu afixace: kořeny slov mají podle něj význam lexikální, flektivní morfémy naopak gramatický a derivační afixy z tohoto hlediska představují určitou přechodovou zónu (viz Pena, 1999: 4323).

Asi nejpodrobněji ze všech autorů prací o španělské slovtvorbě se na sufixaci a její specifické rysy zaměřil Ramón Almela Pérez (1999), jenž ve své obsáhlé monografii již na začátku kapitoly o odvozování slov příponami (str. 71–72) popisuje celou řadu problémů spojených s tímto slovtvorným mechanismem, počínaje směřováním pojmů derivace a sufixace přes neexistenci koherentní klasifikace sufixů (viz naše podkapitola 2.2) až po vymezení variant a významů jednotlivých přípon. Obzvláště přínosná je jeho analýza vztahu determinace mezi slovním základem a sufixem. Almela Pérez (1999: 73) zde na

2 „Tanto en la morfología flexiva como en la léxica se distinguen la RAÍZ [...] y los AFIJOS, que agregan a esta informaciones de diverso tipo.“ (Všechny překlady v této knize jsou naše vlastní; originální znění citace uvádíme vždy v poznámce pod čarou.)

příkladech *salero* ‚slánka‘ a *listín* ‚seznam‘ dokazuje, že přípona může být ze sémantického hlediska jak determinantem, tak determinovaným elementem odvozeného slova. Totéž ale platí pro hledisko syntaktické, neboť i v případě homogenní derivace může připojení sufixu zahrnovat změnu rodu základového slova (*lista*, f. > *listín*, m.). Toto je samozřejmě daleko věrnější popis skutečnosti nežli paušální tvrzení Manuela Alvara Ezquerry ([1993] 2002: 53), že sémanticky je sufix determinován slovním základem, kdežto z hlediska gramatického je tomu naopak.

Další informace o definičních vlastnostech sufixů lze paradoxně nalézt spíše ve starší odborné literatuře. Mervyn Francis Lang (1992: 22–23) v úvodní kapitole své monografie nejprve vymezuje derivaci vůči kompozici z hlediska formální autonomie užitých elementů – což sice platí pro sufixaci, ale nikoliv už pro prefixaci. Odlišení přípon a koncovek pro změnu zakládá na sémantickém kritériu, podle něhož flektivní morfémy vyjadřují gramatické pojmy či kategorie (rod, číslo atd.), zatímco užití derivačních afixů vede k významové modifikaci základového slova. O graduálnosti opozice mezi gramatickým a lexikálním významem však na rozdíl od Peny (viz výše) ještě neuvažuje. Co se týče charakteristik přípon, také Lang (1992: 26) samozřejmě uvádí jejich postpozici, avšak v kapitole o prefixaci (*Ibid.*: 220) zdůrazňuje i další rys, jímž se od sebe liší především sufixy a prefixy, totiž prozodickou změnu spojenou s užitím přípony, která se tak často stává nositelem přízvuku odvozeného slova (viz také *NGLE*, 2009: 673).

Ze srovnání vlastností sufixů a prefixů přímo vychází José Alberto Miranda (1994), který vyzdvihuje schopnost přípon určovat slovní druh výsledné formace, zatímco předpona „nikdy nemění gramatickou kategorii slovního základu“³ (Miranda, 1994: 55). Později si ještě ukážeme, že názory španělských i zahraničních lingvistů se v tomto bodě spíše rozcházejí a že absolutní platnost uvedeného dogmatu již byla zpochybněna, ne-li přímo vyvrácena. Nicméně pro odlišení prefixů a sufixů tato otázka ani není podstatná, protože existují mnohem relevantnější kritéria pro jejich vymezení, v první řadě samozřejmě hledisko poziční.

* * *

3 „El prefijo nunca modifica la clase gramatical del radical.“

2. Sufixální derivace a její vymezení vůči flexi a kompozici

Na základě definic a dalších poznámek výše citovaných autorů tedy můžeme identifikovat následující klíčové charakteristiky přípon:

- 1) Zcela základní vlastností sufixů je jejich výhradní postavení za slovním základem, jež je vymezuje vůči předponám. Důležitá je i pozice sufixů před koncovkami⁴, která v některých případech umožňuje rozhodnout, zda se jedná o derivační, či flektivní morfém.
- 2) Další výlučnou charakteristikou tohoto typu morfémů je tzv. rekategorizační funkce, tedy schopnost měnit slovní druh odvozeného slova. Tradičně se tato vlastnost sufixů staví do protikladu k prefixaci. Pokud ale sufixace typicky představuje heterogenní derivaci, nabízí se otázka, zda považovat za přípony i apreciativní sufixy, jež rekategorizační schopnost až na výjimky⁵ nemají a pouze modifikují význam lexikální báze natolik pravidelným a sémanticky transparentním způsobem, že takto utvořená slova nejsou kromě případů lexikalizace ani zahrnuta do reprezentativních slovníků. Tomuto problému se budeme podrobněji věnovat v podkapitole 2.3.1.
- 3) Co se týče sémantického obsahu sufixů, mezi lingvisty panuje relativní shoda alespoň v tom, že přípony nemají plně lexikální význam, čímž se liší od komponentů složených slov, ale zároveň jejich funkce není ani čistě gramatická, což je odlišuje od koncovek. Konkrétní popis sémantické stránky sufixace má v konzultované odborné literatuře mnoho podob. S neurčitou zmínkou v *NGLÉ* (2009: 22), že afixy obohacují význam základového slova o „informace různého druhu“, kontrastuje především detailní rozbor Peny (1999: 4323), podle něhož představuje sémantický obsah těchto morfémů určitý přechodový stupeň mezi významem lexikálním a gramatickým. Jak ještě uvidíme, právě tato pomezí povaha afixů činí přesné vymezení přípon vůči koncovkám i komponentům složených slov obzvláště nesnadným. Mýlná je každopádně starší představa o tom, že derivační morfémy pouze modifikují význam lexikální báze (viz např. Seco, M., 1980: 187), neboť alespoň nociónální sufixy mohou vyjadřovat i základní, byť obecný, význam odvozeného slova (připomeňme Almelův příklad *sal* ‚sůl‘ > *salero* ‚nádoba na sůl, slánka‘).

4 Abychom se vyhnuli opakovanému rozlišování derivačních a flektivních sufixů, budeme v této práci pokud možno důsledně rozlišovat přípony/sufixy (= derivační morfémy) a koncovky (= flektivní morfémy), tak jak je zvykem i ve španělské morfologii.

5 Ty však lze vysvětlit existencí formálně identického neapreciativního sufixu, např. *buscar* ‚hledat‘ > *buscón* ‚slánil‘.

2.2 Klasifikace sufixů

Na rozdíl od předpon, jež jsou ve španělských gramatikách a pojednáních o slovtvorbě klasifikovány primárně podle sémantického hlediska (viz kap. 3), tvoří sufixy mnohem komplexnější a heterogennější skupinu derivačních morfémů, což se přirozeně odráží i v pluralitě klasifikačních kritérií a jejich různých kombinacích.

Ve starších pracích (Lang, 1992; Miranda, 1994) ještě převažuje základní sémantická klasifikace přípon na apreciativní a ostatní (*sufijos apreciativos x no apreciativos*), která má pravděpodobně svůj původ u Manuela Seca (1980), jenž sufixy i prefixy shodně dělí na apreciativní a „významové“ (*significativos*), tj. nociónální. Zajímavé je, že už Lang a Miranda používají pro klasifikaci apreciativních a nociónálních sufixů odlišná kritéria, jak je tomu ostatně dodnes. Zatímco hodnotící přípony dělí oba autoři opět podle významu na deminutivní, augmentativní a pejorativní, podrobnější klasifikace nociónálních sufixů je u nich založena na slovním druhu báze (přípony denominální, deadjektivní, deverbální) nebo derivátu (přípony nominální, adjektivní atd.).

Naprosto chaotický popis sufixů nabízí Alvar Ezquerro (1993), který nejprve hovoří o příponách vyjadřujících činnost, stav, vlastnost, výsledek apod., poté zmiňuje apreciativní sufixy deminutivní a augmentativní (nikoli však pejorativní) a teprve nakonec přistupuje ke klasifikaci nociónálních sufixů podle výše uvedeného kategoriálního hlediska.

V *GDLE* (1999) a *NGLE* (2009) je sufixace téměř shodně rozdělena do několika kapitol věnovaných nominálním, adjektivním, adverbialním⁶, verbálním a apreciativním příponám. Při bližším pohledu však mezi těmito dvěma gramatikami jisté klasifikační rozdíly existují.

I přes základní dělení nociónálních sufixů dle kategoriálního kritéria vychází *NGLE* (2009) při jejich podrobnější klasifikaci z onomaziologického hlediska, což je patrné již z titulu první kapitoly vyhrazené nominální derivaci: *La derivación nominal (I). Nombres de acción y efecto*. V kapitole *La derivación verbal* jsou pro změnu jednotlivé pasáže věnovány přímo konkrétním verbálním sufixům (*-ear, -ar, -ecer, -izar, -ificar*), jejich variantám a případnému parasyntetickému užití. Struktura kapitoly o apreciativní sufixaci se ale zakládá zase na sémantické klasifikaci těchto přípon na deminutivní, augmentativní a despektivní (tj. pejorativní).

6 Adverbialní přípony ovšem v *GDLE* zcela chybí.

2. Sufixální derivace a její vymezení vůči flexi a kompozici

Také v *GDLE* (1999) vykazují kapitoly o sufixaci absenci jednotné koncepce, v tomto případě je však polehčující okolností fakt, že každá část byla sepsána jiným autorem⁷, tudíž se jedná spíše o monumentální sborník tematických studií či kolektivní monografii nežli o ucelenou gramatiku v tradičním slova smyslu. Jen pro ilustraci: Ramón Santiago Lacuesta a Eugenio Bustos Gisbert zde řadí nominální sufixy abecedně, Franz Rainer dělí adjektivní sufixy do skupin podle slovních druhů, s nimiž se tyto morfémy mohou pojít, a Fernando Lázaro Mora v kapitole *La derivación apreciativa* používá osvědčenou klasifikaci hodnotících přípon na deminutivní, augmentativní a pejorativní.

Podobně jako Lang (1992), Miranda (1994) nebo *NGLÉ* (2009) klasifikuje sufixy rovněž Varela Ortega (2005), která tak bohužel opouští svou dřívější, mnohem propracovanější koncepci (1990), jež jí umožnila vyvarovat se nesouladu mezi tradiční sémantickou klasifikací apreciativních sufixů a kategoriální klasifikací ostatních přípon.

Původní pojetí Varely Ortegy (1990: 81) přesto neupadlo v zapomnění, neboť se jím později inspiroval Almela Pérez (1999). Ten po přezkoumání ostatních klasifikačních metod navrhl vlastní řešení a přípony rozdělil na:

- 1) *endocentrické sufixy*, jež nezpůsobují změnu slovního druhu a pouze modifikují význam lexikální báze (*perro_N* ‚pes‘ > *perrazo_N* ‚psisko‘);
- 2) *exocentrické homogenní sufixy*, které sice rovněž nemění gramatickou kategorii základového slova, avšak vyjadřují hlavní význam derivátu (*cocina_N* ‚kuchyně‘ > *cocinero_N* ‚kuchař‘);
- 3) *exocentrické heterogenní sufixy*, jež vykazují z významového hlediska stejné rysy jako předchozí typ přípon, ale zároveň plní rekategorizační funkci (*campo_N* ‚pole‘ > *campal_A* ‚polní‘)⁸.

Jak můžeme vidět, také tento autor ve své klasifikaci kombinuje gramatické kritérium (slovnědruhovú změna) s hlediskem sémantickým, které zhruba odpovídá Secovu (1980) rozdělení afixů na apreciativní a nociónální (*sufijos apreciativos* = *endocéntricos*; *sufijos significativos* = *exocéntricos*). Rozdíl spočívá v tom, že kombinace obou hledisek je u Almely Péreze systematicky vztažena na celý inventář španělských přípon, kdežto tradiční dělení sufixů na apreciativní (deminutivní, augmentativní a pejorativní) a nociónální, rozčleněné

7 Totéž platí i pro všechny ostatní kapitoly *GDLE*.

8 Viz Almela Pérez (1999: 87).

dále podle kategoriálního kritéria, představuje zjevně smíšenou klasifikaci. Almela Pérez se řazení přípon do sémantických kategorií zásadně vyhýbá a výslovně také odmítá jejich dělení na apreciativní a ostatní (viz Almela Pérez, 1999: 86), jak to naopak činí naprostá většina zde citovaných publikací (z nejnovějších např. Felú Arquiola, 2009; Aguirre, 2013). Alespoň podle našeho mínění je Almelova klasifikace doposud nejkonzistentnější, a zaslouží si proto zvláštní pozornost, přestože se nakonec neprosadila.

* * *

Na závěr našeho přehledu můžeme konstatovat, že téměř všechny výše zmíněné práce rozlišují ze sémantického hlediska dvě hlavní skupiny přípon: 1) *sufijos apreciativos* (apreciativní/hodnotící sufixy); a 2) *sufijos no apreciativos* (neapreciativní/nocionální sufixy). Zatímco apreciativní přípony se již tradičně dále dělí na deminutivní, augmentativní a pejorativní, při klasifikaci nocionálních sufixů zřetelně převažuje hledisko kategoriální (podle slovního druhu výsledné formace: přípony nominální, adjektivní, verbální, popř. adverbální; podle gramatické kategorie lexikální báze: sufixy denominální, deadjektivní, deverbální). Na úrovni podskupin se již způsoby klasifikace nebo popisu přípon značně liší, a to od abecedního řazení přes uplatnění významového kritéria (sufixy vyjadřující činnost, činitele, místo, vlastnost apod.) až po slovní druh lexikální báze (zvláště u verbálních sufixů). Ponecháme-li stranou Rainerův (1993) originální, ale zároveň nepraktický pokus pojednat společně přípony a předpony podle jejich významu, zbývá nám už jen zřejmě nejdůslednější klasifikace Almely Péreze (1999), jež je sice rovněž založena na kombinaci více kritérií, která jsou však, na rozdíl od ostatních prací, aplikována na všechny španělské sufixy.

2.3 Delimitace sufixace a flexe

Problematika vymezení flektivní a lexikální či derivativní morfologie se sice přímo dotýká pouze odvozování slov příponami, nepřímou ale také interpretace derivační parasyntézy jako pouhé prefixace (viz kap. 5), takže se v žádném případě nejedná o marginální otázku. Není proto divu, že se jí alespoň stručně⁹ věnovali prakticky všichni zde zmiňovaní autoři.

9 Někteří lingvisté ale této otázce vyhradili i samostatnou (pod)kapitulu (viz např. Rainer, 1993; Varela Ortega, 2005; *NGLE*, 2009; Fábregas, 2013).

2. Sufixální derivace a její vymezení vůči flexi a kompozici

Abychom tento problém mohli hlouběji analyzovat, považujeme za vhodné rozdělit jej na dvě části: 1) potenciální slovtvorná funkce některých španělských koncovek (konkrétně infinitivního morfému *-ar* a rodových vokalických koncovek); a 2) pomezí charakter celé skupiny apreciativních přípon. Než však obě otázky prozkoumáme podrobněji, zaměříme se nejprve na nejdůležitější rozdíly mezi flektivními a derivačními morfémy. V následujícím přehledu budeme vycházet z dosud nepřekonaného Rainerova výčtu 26 kritérií pro delimitaci derivace a flexe (Rainer, 1993: 37–40), přičemž se ale omezíme jen na hlavní body.

- 1) *Slovtvorná funkce derivačních morfémů*. Výsledkem užití koncovky je pouze jiný tvar téhož slova, kdežto přípony slouží k tvorbě nových lexikálních jednotek. Takový rozdíl se může jevit jako zcela samozřejmý, ne-li přímo banální, přesto je však zásadní jak pro statut apreciativních sufixů, tak pro přisouzení slovtvorné funkce infinitivním a rodovým koncovkám ve specifických užitích. Alespoň obecně je tento distinktivní rys uveden ve všech zde citovaných pracích.
- 2) *Externí charakter flexe a s ním spojená koncová pozice tvaroslovných morfémů*. Tento aspekt zmiňuje např. Lang (1992: 30), podle něhož sufixace předchází užití flektivních morfémů (např. *campo* ‚pole‘ > *campesino* ‚rolník, vesničan‘ > *campesinos* ‚rolníci‘, nikoliv *campo* > *campos* > *campesinos*). Rainer (1993: 37, bod 2) v této souvislosti hovoří o perifernosti flektivních pravidel vůči pravidlům derivačním¹⁰. Stejnou charakteristiku uvádějí také Varela Ortega (1990: 70), Almela Pérez (1999: 100), Pena (1999: 4329), Felíu Arquiola (2009: 65), *NGLE* (2009: 27) a Fábregas (2013: 25).
- 3) *Rekategorizační funkce sufixů*. Schopnost přípon měnit slovní druh odvozeného výrazu zdůrazňují prakticky všechny zdroje zmíněné v předchozím bodě. Tvaroslovné morfémy slovnědruhovou změnu nezpůsobují, podle některých lingvistů však může být připojení rodové nebo infinitivní koncovky formálním důsledkem konverze.
- 4) *Rozdíl mezi významem derivačních a flektivních morfémů*. U Rainera (1993: 38) zahrnuje tento aspekt dvě samostatná kritéria (7 a 8), která se týkají: a) rozsáhlejší významové modifikace slova sufixem nežli koncovkou; a b) větší sémantické netransparentnosti odvozených slov. Ve srovnání s Varelou

10 Popis slovtvorných procesů formou pravidel a restriktivních podmínek jejich platnosti vychází z generativního pojetí morfologie. Podrobněji k tomuto tématu viz Scalise (1987: 56–70 a 119–133).

Ortegou (1990: 70), která mluví obecně o změně významu lexikální báze¹¹, je Rainerova formulace sedmého bodu přesnější, protože i koncovky určitým způsobem modifikují význam slova a jejich funkce nemusí být čistě gramatická (jako příklad můžeme uvést tvoření plurálu podstatných jmen). Podle Almely Péreze (1999: 100) mají koncovky význam pouze instrumentální, kdežto sufixy (včetně apreativních) mohou být nositeli sémantického obsahu srovnatelného i s významem jednotek lexikálních. Podobně se vyjadřuje také Aguirre (2013: 274). Jak už jsme uvedli, významovému rozdílu mezi příponami a koncovkami se detailně věnuje Pena (1999: 4323–4324 a 4329–4330), který zdůrazňuje sémantickou nepravidelnost mnoha slov odvozených sufixy. Samostatně tuto charakteristiku zmiňují ještě Varela Ortega (2005: 33) a *NGLÉ* (2009: 26), její relevanci naopak zpochybňuje Fábregas (2013: 177–178).

- 5) *Odlíšný stupeň produktivity flektivních a derivačních afixů*. Produktivita tvaroslovných morfémů je automatická a téměř absolutní (byť i zde existují výjimky), zatímco pro užití přípon existuje celá řada omezení a podmínek, což se do značné míry netýká apreativních sufixů. Tento rozdíl najdeme kromě Rainera (1993: 38, bod 9) výslovně uveden ještě u Peny (1999: 4323 a 4330), Varelly Ortegy (2005: 33), Fábregase (2013: 25) a Aguirre (2013: 274).
- 6) *Větší rozsah platnosti pravidel flexe, z nichž některá se vztahují prakticky na všechny jednotky téže lexikální kategorie, oproti mnohým restrikcím pravidel odvozování slov*¹². S tímto jedenáctým kritériem Rainerova seznamu můžeme spojit i třetí položku tamtéž, kterou představuje obligatornost flexe a fakultativnost derivace. Posledně jmenovaný aspekt zmiňuje už jen Pena (1999: 4330), takže na první pohled by se mohlo zdát, že jeho relevance pro delimitaci derivačních a flektivních afixů není velká, ale jak uvidíme později, pro lepší pochopení pomezí povahy apreativních sufixů je právě toto hledisko klíčové.
- 7) *Rekurzivnost slovotvorných afixů*. Pravidla flexe opakovanou aplikaci téhož morfologického procesu (tj. připojení koncovky vyjadřující stejnou gramatickou kategorii) vylučují, zatímco u apreativní sufixace je rekurzivnost poměrně běžným jevem, což by mělo být při posuzování statutu hodnotících přípon bráno v úvahu. Ve většině našich zdrojů není tento distinktivní rys ani zmíněn.

11 „El proceso derivativo cambia la semántica de la base...“

12 Např. významová či kategoriální kompatibilita lexikální báze a afixu, morfonologické restrikce apod.

2. Sufixální derivace a její vymezení vůči flexi a kompozici

8) *Otevřenost inventáře afixů oproti uzavřenému inventáři koncovek.* Tento rozdíl, který před Rainerem zmiňuje už Varela Ortega (1990: 69) a po něm i Pena (1999: 4323), sice v případě sufixace není tak patrný jako u prefixace (zvláště pokud jde o inventář superlativních a číslovkových předpon), ale můžeme jej vzít v úvahu alespoň při analýze adverbialního sufixu *-mente*, považovaného v minulosti paradoxně jak za lexikální element, tak za koncovku.

V rámci naší bibliografie nabízí nejvýstižnější výběr rozdílů mezi derivací a flexí Pena (1999: 4329–4330 a 4343), neboť zmiňuje všechny podstatné body Rainerova vyčerpávajícího seznamu, ale zároveň ponechává stranou obecná, marginální nebo spekulativní kritéria, jež jsme i my s ohledem na hlavní téma naší práce vynechali nebo uvedli jen zběžně. Nezvykle skoupý na detaily je tentokrát Almela Pérez (1999: 100), který se omezuje jen na tři hlediska, ale také *NGLE* (2009: 21–27), v níž je neúplný popis rozdílů mezi derivací a flexí roztroušen v různých odstavcích úvodní kapitoly o základních jednotkách morfologické úrovně (podkap. 1.5 *Unidades morfológicas (I). Morfología flexiva y morfología léxica*) bez jakékoli snahy o systematické srovnání.

Jen pro úplnost zmíníme ještě jednu charakteristiku, jíž je úzké propojení mezi užitím tvaroslovných morfémů a syntaxí. Rainer (1993: 37) uvádí tento rys hned jako první bod svého seznamu a hovoří podobně jako Varela Ortega (1990: 70) o tzv. syntaktické relevanci koncovek: flektivní morfémy determinují syntaktickou funkci slova ve větě¹³, kdežto derivační morfémy jsou z tohoto pohledu irelevantní. Provázanosti flexe a syntaxe věnují pozornost i Pena (1999: 4329), *NGLE* (2009: 21) a Aguirre (2013: 274), tudíž jsme tento aspekt nemohli úplně opomenout, i když jej pro odlišení španělských sufixů a koncovek nelze nijak zohlednit. Tvrzení, že odvozování slov není ze syntaktického hlediska relevantní, je navíc příliš paušální, poněvadž platí pouze pro homogenní typ derivace – slovnědruhová změna samozřejmě možné syntaktické funkce odvozených výrazů zásadně ovlivňuje. Na druhou stranu je pravda, že oproti flexi není užití jednotlivých sufixů závislé na větné syntaxi (viz Varela Ortega, 2005: 33), což však ostatní citovaní autoři takto nespécifikují.

* * *

13 Uvedený jev se ve španělštině týká např. shody přísudku s podmětem v osobě a čísle nebo shody adjektiv s řídicím podstatným jménem v rodě a čísle.

Poté, co jsme v předcházející části stručně popsali nejdůležitější kritéria pro delimitaci derivačních a flektivních morfémů, pokusíme se je nyní aplikovat na konkrétní problematické elementy. Nejprve se budeme věnovat často diskutované skupině apreciativních přípon.

2.3.1 Apreciativní sufixy a jejich pomezí charakter

Úplně základní otázkou samozřejmě je, zda vůbec užití apreciativních sufixů za neologizační proces považovat. Lubomír Bartoš (2006: 25) na základě tohoto kritéria hodnotící přípony z oblasti derivace zcela vyloučil a je jistě příznačné, že ani Gloria Guerrero Ramos (1995) je v rámci své práce o neologismech ve španělštině do kapitoly o sufixaci nezařadila (aniž by se jejich nepřítomnost pokusila jakkoli vysvětlit). Také Felú Arquiola (2009: 65) a Aguirre (2013: 279) se shodují na tom, že tyto sufixy nová slova netvoří a náležejí do přechodové oblasti mezi lexikální a flektivní morfologií. Stejného mínění je i většina ostatních španělských morfologů (kromě Almely Péreze, 1999), kteří ale nakonec apreciativní sufixaci do derivace přece jen řadí, i když jí obvykle ve svých pracích vyhrazují samostatnou kapitolu.

Záleží ovšem na tom, jak široce budeme pojem *slovotvorná funkce* chápat. Aguirre (2013: 274) např. hovoří o tvoření „nových slov s novými hesly ve slovníku“¹⁴. Toto kritérium je poněkud zavádějící, protože ve slovnících nebudeme ani mnoho výrazů odvozených apreciativními či intenzifikačními prefixy (např. *superprecio* ‚supercena‘, *superligero* ‚superlehký‘, *ultrahidratante* ‚ultrahydratační‘), o jejichž slovotvorné funkci nikdo ze španělských lingvistů nepochybuje. Důvod, proč se slova utvořená pomocí apreciativních sufixů do slovníků nezařazují, podle *NGLE* (2009: 635) i Aguirre (2013: 279) spočívá v sémantické transparentnosti těchto formací, což je ale vlastnost, kterou v podobné míře vykazují i mnohé odvozeniny s nociónálními sufixy (zejména slova s adjektivní příponou *-ble* nebo jediným adverbialním sufixem *-mente*), jež naopak ve slovnících vlastní hesla mají, byť ne všechny. Až do posledního vydání *DRAE* z roku 2014 tak například akademický slovník neobsahoval ani běžná příslovce *brevemente* ‚krátce‘ a *desafortunadamente* ‚naneštěstí‘ (na rozdíl od *claramente* ‚jasně‘, *fácilmente* ‚lehce‘, *gravemente* ‚vážně‘ a mnoha dalších). Bylo by jistě absurdní tvrdit, že jen proto tato dvě adverbia ve španělštině samostatně lexikální jednotky nepředstavují.

14 „[Morfología derivativa] – Forma palabras nuevas con nuevas entradas en el diccionario.“

2. Sufixální derivace a její vymezení vůči flexi a kompozici

Když se však vrátíme k údajnému postavení apreciativních sufixů mezi derivací a flexí, můžeme uvést hned dva argumenty sémantické povahy, jež tuto hypotézu vyvracejí.

Zaprvé, hodnotící přípony mají význam konotativní a expresivní, kdežto koncovky gramatické (viz Felú Arquiola, 2009: 65). Podle Almely Péreze (1999: 100–101) navíc apreciativní význam, a mnohdy ani jeho konkrétní druh, nezávisí jen na samotné příponě, nýbrž je ovlivněn i sémantickým obsahem lexikální báze a jejími pozitivními či negativními konotacemi (zde je na místě uvést Almelyovy příklady *berrinchazo* ‚strašný vztek‘ a *exitazo* ‚obrovský úspěch‘, v nichž tentýž sufix funguje jako nositel kladného nebo záporného hodnocení, v závislosti na významu lexikálního základu). I když je tedy sémantická transparentnost výrazů odvozených apreciativními sufixy značná, nelze ji už z důvodu prolínání významů základového slova a přípony srovnávat s transparentností slov obsahujících flektivní morfém (např. koncovku plurálu).

Expresivní či afektivní významy kromě toho můžeme jen těžko označit za gramatické, čímž se dostáváme k druhému avizovanému argumentu. Pokud by totiž tyto sufixy skutečně flektivními morfémy byly, jednalo by se v rámci existujících tvaroslovných paradigmat o naprostou výjimku.

Dalším specifickým rysem hodnotících přípon je jejich enormní produktivita, blížící se podle některých lingvistů k takřka neomezené spojitelnosti tvaroslovných morfémů. Tato vlastnost apreciativních afixů úzce souvisí s jejich expresivním významem, jenž jim umožňuje spojení se všemi základními slovními druhy s výjimkou sloves: tentýž element lze tedy použít jak k denominální, tak k deadjektivní nebo deadverbiální derivaci. Přesto jsou jejich kombinatorní možnosti alespoň částečně omezeny významovými charakteristikami základového slova, takže např. u adjektiv odvozených hodnotícími příponami převažují přídavná jména kvalitativní. Určité restriktce nebo výjimky¹⁵ mají nicméně i tvaroslovné morfémy, a proto ani zde nelze hovořit o spojitelnosti absolutní. Nejdůležitějším argumentem proti relevanci tohoto kritéria je v každém případě existence analogické skupiny apreciativních prefixů s podobně širokou kombinabilitou a slovtvornou produktivitou. Fakt, že je tato vlastnost uváděna mnohými španělskými lingvisty jako důkaz pomezí povahy apreciativních přípon, ale nikoliv už předpon, je zjevně dán sdílenou koncovou pozicí derivačních a flektivních sufixů; u prefixace k podobným úvahám jednoduše chybí jakýkoliv prostor.

15 Pripomeňme např. četná nepravidelná slovesa ve španělštině.

Co se týče rekatgorizační funkce většiny sufixů, kterou však hodnotící přípony spolu s koncovkami postrádají, je třeba připustit, že toto kritérium je zásadní, ne však primárně pro vymezení apreciativních a flektivních afixů, nýbrž ve vztahu hodnotících přípon k příponám nociónálním. Důležitost tohoto hlediska si můžeme ukázat na příkladu augmentativního sufixu *-ón*, který kromě aprece slouží rovněž jako prostředek deverbální substantivizace (*tropezar* ‚zakopnout‘ > *tropezón* ‚klopýtnutí‘; *buscar* ‚hledat‘ > *buscón* ‚slídil‘; *faltar* ‚selhat, nedostát svému závazku‘ > *faltón* ‚lajdák‘). Pokud však jeho užití vede ke změně slovního druhu lexikální báze, nelze již podle *NGLE* (2009: 630) o apreciativní sufixaci hovořit, přestože i takto utvořená slova mohou být expresivní a obsahovat zjevné negativní konotace. Správně bychom tedy měli ve španělštině rozlišovat dva samostatné morfémy *-ón*: standardní apreciativní sufix *-ón₁* a substantivizační polysémickou příponu *-ón₂*, což nám potvrzuje i skutečnost, že v *NGLE* nacházíme sufix *-ón* jak v kapitole o apreciativní derivaci (*NGLE*, 2009: 656–658), tak v kapitole věnované odvozování podstatných jmen (*La derivación nominal (II)*; *Ibid.*: 486). Rovněž v seznamu přípon Almely Péreze (1999) se tento morfém objevuje nejen mezi exocentrickými nominálními a adjektivními sufixy, ale s augmentativním významem i ve skupině přípon endocentrických. Autoři *NGLE* (2009: 656) kromě případů heterogenní derivace (V > N) nepovažují sufix *-ón* za apreciativní ani ve všech ostatních slovech, v nichž vyjadřuje nociónální význam (*barrigón* ‚břichatec‘, *narizón* ‚nosáč‘; ‚osoba nebo zvíře s nadměrně velkou částí těla‘¹⁶), přestože jeho užití slovnědruhovou změnu neobnáší.

Stejným způsobem je třeba přistupovat k sufixu *-azo* (viz *NGLE*, 2009: 398 a 658–659), jenž se mimochodem předchozí příponě podobá i svým nociónálním významem ‚úder, náhlý pohyb‘ (např. *hachazo* ‚rána sekerou‘, *portazo* ‚bouchnutí dveřmi‘, srov. s *tropezón*). Analogicky bychom mohli uvažovat také o sufixu *-uno*, kdyby na rozdíl od *-ón* a *-azo* při jeho užití s pejorativním zabarvením prakticky vždy nedocházelo ke slovnědruhové změně (*hombre* ‚muž‘ > *hombruno* ‚mužského vzhledu (žena), chlapský‘, *fraile* ‚mnich‘ > *frailuno* ‚typicky mnišský‘ – pouze pejorativní význam), což tento sufix jako hodnotící automaticky diskvalifikuje.

Lze shrnout, že sufixy *-ón* a *-azo* jsou v *NGLE* (2009) a u Almely Péreze (1999) řazeny k apreciativním či endocentrickým příponám jen tehdy, sloužili k homogenní derivaci a nemají-li v odvozeném slově i nociónální význam.

16 Podle Lázara Mory (1999: 4673) měl uvedený sufix v latině právě tento význam.

2. Sufixální derivace a její vymezení vůči flexi a kompozici

Tato účelová volba parametrů v konečném důsledku redukuje apreciativní sufixaci pouze na povrchovou modifikaci významu lexikální báze a na výlučně homogenní typ odvozování slov, což však lze považovat za arbitrární rozhodnutí, neboť přítomnost hodnotícího rysu v odvozeninách jako *buscón*, *faltón*, ale i *barrigón*, *narizón* o apreciativní funkci sufixu *-ón* v těchto užitích svědčí.

Dalším zajímavou vlastností, která bývá uváděna ve prospěch pomezního charakteru apreciativních přípon, je jejich externí pozice ve slově. Přestože u deminutiv, augmentativ a pejorativ může za hodnotícím afixem stát ještě koncovka rodu a čísla (např. *mujer* ‚žena‘ > *mujer-c-it-a-s* ‚ženušky‘), faktem je, že v hierarchii derivačních procesů stojí apreciativní sufixace až na posledním místě¹⁷. Tuto charakteristiku lze samozřejmě sledovat jen u formací, v nichž dochází k souběhu nociónálního sufixu s apreciativním. Příčinu externího postavení hodnotících přípon je každopádně nezbytné hledat na rovině sémantické a spočívá pravděpodobně v jejich sekundární modifikační funkci, na rozdíl od vyjádření základního či obecného významu slova sufixem nociónálním¹⁸, který má ze stejného důvodu přednost také z hlediska chronologie derivačních procesů, tj. je k lexikální bázi obvykle připojen dříve než např. deminutivní nebo augmentativní přípona. O tvaroslovné funkci těchto morfémů však uvedená vlastnost mnoho nevyovídá.

Pokud jde o odlišný rozsah platnosti pravidel derivace a flexe, o němž hovoří Rainer (1993), vycházejí přitom z generativistických principů a terminologie, stačí jen krátce uvést, že základní gramatické kategorie jsou zpravidla vyjádřeny u všech lexikálních jednotek téhož druhu v souladu s obecně závaznou normou, kdežto platnost derivačních pravidel je daleko limitovanější a váže se k nim řada výjimek. Kombinatorní restrikce jsou sice v případě apreciativních afixů obecně mnohem menší než u ostatních typů přípon a předpon, ale i tak podléhá jejich užití omezením sémantické i jiné povahy, jež nejsou pro gramatické morfémy charakteristické (zmiňme např. regionální preference některých deminutivních sufixů).

Jak jsme již předeslali v úvodním výčtu delimitačních kritérií, k lepšímu pochopení pomezní povahy apreciativních sufixů může významně přispět další aspekt bezprostředně spojený s platností derivačních a flektivních pravidel, a sice jejich fakultativní, nebo obligatorní charakter. Zde je vhodné připo-

17 Výjimku tvoří adverbia na *-mente*: např. *rápido* ‚rychlý‘ > *rapidísimamente* ‚velmi rychle, bleskově‘. Almela Pérez (1999: 103) zmiňuje i specifické příklady jako *cabezonería* ‚palíčatost‘ nebo *jugueteril* ‚hravý‘.

18 S tím přirozeně souvisí i užití významové sepětí nociónálního sufixu a báze.

menout starší, a dnes již ve španělské morfologii pozapomenutou klasifikaci Manuela Álvareze Garcíi (1979), podle něhož sufixy a prefixy tvoří skupinu tzv. *fakultativních morfémů*, kdežto koncovky představují *morfémy konstitutivní*, tj. obligatorní. Sám Rainer (1993: 37) pokládá toto kritérium za „většinou velmi nepřesně zformulované“¹⁹ a nepřesvědčivé – jistě má pravdu, když tvrdí, že např. v syntagmatu *la coloniza__ de América* je jedinou možnou volbou sufix *-ción*. Tento fakt však jen svědčí o tom, že ani opozice fakultativnosti a obligatornosti derivačních a flektivních morfémů není privativní, nýbrž graduální. Jestliže jsou totiž koncovky rodu a čísla víceméně obligatorní²⁰ a i některé nočníkové sufixy mohou být jediným prostředkem, jak vytvořit univerbální výraz pro určitou skutečnost²¹, apreciativní přípony (ale i předpony) vždy pouze připojují k již existujícímu slovu afektivní rys a většinou lze volit z více morfémů: *libro* ‚kniha‘ > *libr-ito/-illo/-ico* ‚knížka, knížečka‘; *grande* ‚velký‘ > *grand-ón/-ote/-azo/...* ‚obrovský, velikánský‘). Na škále obligatornosti a fakultativnosti se tedy apreciativní sufixy v žádném případě nenacházejí v bezprostředním sousedství flektivních afixů, nýbrž na opačném pólu, jak vyplývá i z následujícího schématu.

MORFÉMY		
Derivační		Flektivní
Apreciativní přípony	Nociónální přípony	Koncovky
Fakultativnost	↔	Obligatornost

Schéma 2

Apreciativní přípony jsou ale fakultativnější než ostatní sufixy ještě v jiném důležitém ohledu, který nás přivádí zpět ke kritériu slovtvorné vs. tvaroslovné funkce: jejich užití totiž není motivováno potřebou vytvořit nový výraz pro

19 „Dieses meist sehr unpräzise formulierte Kriterium...“

20 Pro adjektiva ve funkci přívlastku shodného to platí téměř stoprocentně, u substantiv záleží na konkrétním významu, který hodláme vyjádřit, takže číslo nebo rod podstatných jmen (v případě rodu jen životných) již nejsou výlučně kategoriemi gramatickými, nýbrž zároveň i sémantickými.

21 Kromě již zmíněného adverbizačního sufixu *-mente* uveďme např. adjektivizační modální příponu *-ble*: *realizable, analizable, previsible, ...*

2. Sufixální derivace a její vymezení vůči flexi a kompozici

pojmenování mimojazykové reality. Deminutiva, augmentativa a pejorativa v důsledku toho skutečně novými lexikálními jednotkami nejsou, a pokud se nejedná přímo o lexikalizované výrazy (např. *flequillo* ‚ofina‘, *cajón* ‚krabice, přihrádka‘ apod.), tvoří ani součást slovní zásoby španělského jazyka a nejsou zachycena ve slovnících. Bartoš (2006), Felíu Arquiola (2009) a Aguirre (2013) tedy právem slovotvornou funkci apreciativních sufixů zpochybňují, ale je třeba znovu zdůraznit, že potom vlastně tvoří nová slova ani apreciativní prefixy.

Nejzajímavější pohled na tuto otázku jsme kupodivu nenašli v žádné studii zaměřené přímo na hodnotící přípony, nýbrž v článku Margarity Alonso Ramos (2009), který je primárně věnován styčným bodům mezi kompozicí a frazeologií.

Stejně jako existují syntagmata volná a ustálená, tj. frazeologická, tak také lexikální či pravá kompozita (*compuestos léxicos/proprios*) mohou být volná, nebo frazeologická. Tzv. *compuestos libres* představují složeniny „volně utvořené mluvčím v procesu řeči“²² (Alonso Ramos, 2009: 247), a to spojením dvou komponentů, jež si uživatel jazyka sám volí podle zamýšleného významu a jejichž kombinací obdrží sémanticky plně kompozicionální a transparentní jednotku, která proto nemusí být ani zachycena ve slovníku (např. *político-económico* ‚politicko-ekonomický‘, *blanquiazul* ‚bílomodrý‘, *compraventa*²³ ‚nákup a prodej použitého zboží‘ atd.). Frazeologická kompozita (*compuestos fraseológicos*) oproti tomu mluvčí v řeči pouze reprodukuje jako nedělitelné lexikální jednotky a musí si je samostatně osvojit²⁴ (např. *aguardiente* ‚kořalka‘, *aguamarina* ‚akvamarín‘, *girasol* ‚slunečnice‘).

Podstatné ale je, že Alonso Ramos (2009: 259) aplikuje stejnou klasifikaci i na odvozená slova a za *derivados*₁ (*libres*) pokládá mimo jiné i deminutiva (s příkladem *casita* ‚domeček‘²⁵). Přestože lze polemizovat s názorem citované lingvistky, že téměř všechny odvozeniny jsou vlastně morfologickými frazémy, domníváme se, že její pojetí „volných“ odvozenin věrně vystihuje podstatu rozdílu mezi apreciativní a neapreciativní sufixací a zároveň ukazuje, jak pochybné je v této souvislosti hledat podobnosti v chování apreciativních a flektivních afixů. Koncept tzv. volné derivace totiž kromě fakultativnosti apreciativní

22 „Los compuestos₁ son libremente formados por el hablante en el proceso del habla.“

23 Toto slovo ovšem je v *DRAE* (2014) uvedeno.

24 Podle Alonso Ramos (2009: 248) jsou frazeologická kompozita ze synchronního hlediska nerozložitelná a pro svou netransparentnost musí být ve slovnících, na rozdíl od volných složenin, zachycena.

25 Viz schéma Alonso Ramos (2009: 262).

sufixace uspokojivě vysvětluje i většinu dalších nestandardních charakteristik tohoto mechanismu, kterými jsou: a) nadprůměrná produktivita a kombinaibilita apreciativních přípon; b) transparentnost významu slov utvořených pomocí těchto sufixů; a c) s oběma předchozími body související absence většiny deminutiv, augmentativ a pejorativ v reprezentativních slovnících. Otázkou je, jaký výraz zvolit pro označení samotných „volných“ apreciativních sufixů, poněvadž termín *volný morfém* je již obsazen jiným významem. Nakonec jsme přijatelné řešení objevili u Bajo Pérez (1997: 36), která pro tyto nejvíce fakultativní derivační morfémy užívá výstižný název *potestativní sufixy (sufijos potestativos)*.

Poslední relevantní kritérium našeho osmibodového výběru (viz úvod podkap. 2.3), které lze aplikovat na apreciativní sufixy, spočívá v možnosti jejich rekurzivního užití (nebo reduplikace), jež u flexe nepřipadá v úvahu. Je zajímavé, že v *NGLE* (2009: 629) se tato vlastnost uvádí jako společná pro některé předpony (např. *antiantibortistas* ‚protiprotipotratové‘) a apreciativní přípony, přestože „obecně se přijímá, že sufixy ji postrádají“²⁶. Zmíněný jev dobře ilustrují Langovy příklady (1992: 128–129), mezi nimiž se vyskytují kromě klasického zřetězení dvou deminutivních afixů (*chico* ‚malý‘ > *chiquito* ‚malinký‘ > *chiquitito* ‚malinkatý‘; *pobre* ‚chudý, ubohý‘ > *pobretín* ‚chudáček‘) i kombinace různých typů hodnotících přípon (*feo* ‚ošklivý‘ > *feuchín* ‚ošklivoučký‘). O možné analýze těchto slov jako odvozenin s interfixy pojednáme podrobněji v kapitole 4.

* * *

Je evidentní, že apreciativní přípony nemají ve španělštině slovotvornou funkci v pravém slova smyslu, neboť nedávají vzniknout novým lexikálními jednotkám s pojmenovávací funkcí. Zatímco nociónální sufixy mnohdy vyjadřují základní význam odvozeného slova (činitel, místo, instrument apod.), což zpravidla zahrnuje i slovnědruhovou změnu, apreciativní přípony modifikují pouze povrchově a zcela předvídatelně již existující lexémy, postrádají rekatégorizační schopnost a jejich užití je plně fakultativní (proto lze mluvit o tzv. potestativních sufixech). Výsledné formace, tj. deminutiva, augmentativa a pejorativa, tak představují určité „volné deriváty“, jež jsou tvořeny přímo v procesu řeči a s výjimkou lexikalizovaných výrazů nemusejí

26 „[La recursividad]... se acepta de forma general que los sufijos carecen de ella...“

2. Sufixální derivace a její vymezení vůči flexi a kompozici

být ani zachyceny ve slovnících. To však na druhou stranu neznamená, že by hodnotící sufixy měly být automaticky považovány za tvaroslovné morfémy nebo elementy jim podobné. Z našeho srovnání obligatornosti nebo fakultativnosti flektivních a apreciativních afixů totiž zřetelně vyplynulo, že hodnotící přípony mají ke koncovkám ve skutečnosti ještě dále než nocio-nální sufixy. Jako další argumenty ve prospěch tohoto tvrzení můžeme uvést rekurzivnost apreciativní derivace a zejména expresivní, emocionální nebo afektivní obsah hodnotících přípon, který lze za gramatický význam považovat opravdu jen s těžkou duhou. Důležité konečně také je, že většinu nestandardních rysů hodnotících sufixů vykazují i apreciativní prefixy (především intenzifikační či superlativní), o jejichž pomezím charakteru však žádná podobná diskuse neprobíhá, poněvadž v iniciální pozici slova se ve španělštině žádné flektivní morfémy nevyskytují.

2.3.1.1 Sufix *-ísimo* a jeho postavení mezi španělskými příponami

Zcela unikátní případ, jemuž jsme se zde rozhodli vyhradit samostatný prostor, představuje superlativní přípona *-ísimo*, která na rozdíl od ostatních apreciativních sufixů skutečně v latině koncovkou byla (*-issimus*) a za gramatický morfém ji pokládaly i některé starší španělské práce (např. *Esbozo*, 1973: 198). Vrátime-li se opět k Rainerovým kritériím pro vymezení derivace a flexe, uvedený autor si příznačně zvolil pro praktickou aplikaci všech svých 26 bodů právě *-ísimo* v kontrastu s koncovkou plurálu, avšak výsledky jeho srovnání bohužel nejsou jednoznačné (viz Rainer, 1993: 41). Toto zjištění jej pravděpodobně také vedlo k tomu, aby v kapitole *GDLE* o adjektivní derivaci zmíněný morfém raději úplně vynechal. Ve prospěch analýzy *-ísimo* jako koncovky by však kromě flektivního původu svědčila snad jen existence řady formací se supletivní bází (*sabio* ‚moudrý‘ > *sapientísimo* ‚velmi moudrý‘; *amable* ‚laskavý, milý‘ > *amabilísimo* ‚velmi laskavý, milý‘), proti nimž lze ovšem postavit mnoho příkladů kolísání, zvláště u španělských adjektiv s diftongem (*bueno* ‚dobrý‘ > *bonísimo/buenísimo* ‚výborný‘; *fervente* ‚horoucí, vřelý‘ > *ferventísimo/fervientísimo* ‚velmi vřelý‘²⁷). Supletivnost, kterou Rainer (1993: 38–39) uvádí ve svém seznamu jako třináctý bod, se sice podle některých morfologů vyskytuje pouze u flexe, to však rakouský lingvista považuje za neudržitelné tvrzení.

27 Další příklady viz *NGLE* (2009: 524).

Lang (1992: 209–210) spatřuje hlavní důvod zařazení *-ísimo* mezi koncovky ve schopnosti tohoto intenzifikačního sufixu „pojit se prakticky s jakýmkoliv adjektivem“²⁸. Ve prospěch slovtvorné povahy *-ísimo* nicméně podle něj hovoří určité kombinatorní restriktce, dále alomorfe, charakteristická i pro jiné apreciativní sufixy (konkrétně možnost výskytu interfixu *-c-* mezi bází a sufixem; srov. např. *joven-c-ísimo* ‚mladičký‘ s *jardin-c-ito* ‚zahrádka‘), a konečně také interní pozice v adverbích utvořených pomocí *-mente* (*rápido* > *rapidísimamente* ‚velmi rychle‘)²⁹. Zajímavé je, že Lang nakonec, i přes výše uvedené skutečnosti, *-ísimo* mezi apreciativní sufixy nezařadil, ačkoliv tomuto typu derivace ve své knize vyhradil samostatnou kapitolu.

Miranda (1994) již *-ísimo* raději nezmiňuje vůbec a totéž platí i pro Rainera (1999) a Lázara Moru (1999) v *GDLE* (alespoň v části věnované lexikální morfologii), takže *-ísimo* v této mluvnici jakožto derivační afix vlastně ani neexistuje. Almela Pérez (1999) klasifikuje dotýčný element jako endocentrický sufix s augmentativním významem, Varela Ortega (2005) mu pro změnu přisuzuje funkci superlativní.

Nejvíce relevantních informací o morfému *-ísimo* poskytuje *NGLE* (2009: 523–527), která jej v rámci adjektivní a adverbialní derivace podrobně analyzuje v podkapitole 7.4 *Sufijos característicos de los adjetivos calificativos (II). Los sufijos de grado extremo -ísimo/-ísima, -érrimo/-érrima* (Sufixy charakteristické pro kvalitativní adjektiva (II). Sufixy nejvyššího stupně *-ísimo/-ísima, -érrimo/-érrima*). Důvodem, proč někteří autoři řadí *-ísimo* mezi apreciativní přípony, jsou podle této gramatiky expresivní konotace spojené s vyjádřením nejvyšší míry vlastnosti. Jak ale vyplývá z výše citovaného nadpisu příslušné podkapitoly, *NGLE* volí jiné řešení, které samo o sobě svědčí o absenci vhodné sémantické kategorie pro tuto příponu a také o určité asymetrii v klasifikaci španělských afixů obecně. Inventář španělských apreciativních předpon (viz Rodríguez Ponce, 2002: 48) totiž vedle prefixů vyjadřujících množství a velikost zahrnuje rovněž celou skupinu superlativních elementů (*extra-*, *hiper-*, *super-*, *ultra-* atd.), kdežto mezi sufixy stojí morfém *-ísimo/-érrimo* s plně srovnatelnou funkcí (např. *buenísimo* = *superbueno* ‚výborný‘) zcela osamocen. Diskuse o příslušnosti

28 „El sufijo intensificador *-ísimo* es concebido habitualmente como si se tratase de un elemento flexivo, por su capacidad para combinarse prácticamente con cualquier adjetivo...” (Lang, 1992: 209) Viz také 6. bod našeho seznamu kritérií v úvodu podkap. 2.3.

29 V tomto případě je však na místě určitá opatrnost, neboť právě sufix *-mente* se vyznačuje dosti nestandardním chováním. Stačí připomenout jeho kombinaci se slovtvorným základem ve tvaru ženského rodu a zachování místa přízvuku původního adjektiva.

2. Sufixální derivace a její vymezení vůči flexi a kompozici

morfému k apreciativním příponám je tak vlastně bezpředmětná, neboť termín *apreciativní* je v oblasti prefixace prokazatelně užíván jako hyperonymum i pro superlativní předpony³⁰.

Co se týče otázky, zda je tento element ve španělštině spíše derivačním, či flektivním morfémem, zdá se, že kromě nezanedbatelné menšiny prací, v nichž není mezi sufixy ani zmíněn, převažuje názor, že se jedná o příponu, což by vyvracelo Langovo tvrzení, že je obvykle pojímán jako koncovka (viz Lang, 1992: 209). V *NGLE* (2009) není bohužel problém možné gramatické povahy *-ísimo* nijak podrobněji zkoumán, zato se zde hovoří o jeho možné analýze jakožto interfixu v příslovcích typu *cerquísima* ‚velmi blízko‘, *lejísimos* ‚velmi daleko‘ apod. V tomto užití by se však jednalo spíše o infix, po němž (oproti interfixaci) nenásleduje další afix, nýbrž koncový segment přerušeneho základového slova (*cerca* > *cerqu-ísimo-a*).

Nezbývá tedy než konstatovat, že i přes určité specifické charakteristiky (gramatický původ, velké množství supletivních bází, superlativní význam) lze tento element ze synchronního hlediska považovat za apreciativní příponu, a to z následujících důvodů:

- 1) morfém *-ísimo* v současné španělštině netvoří součást paradigmatu gradace adjektiv;
- 2) je nelogické vyčleňovat superlativní funkci z významové aprece u přípon, když ekvivalentní předpony tvoří v některých španělských pracích právě podskupinu apreciativních prefixů (např. Rodríguez Ponce, 2002);
- 3) zřizovat zvláštní kategorii superlativních či gradačních sufixů pro jediný element (jako v *NGLE*) není z klasifikačního pohledu ekonomické, zvláště když existuje jednoduchá alternativa v podobě zařazení *-ísimo* mezi apreciativní přípony.

2.3.2 Derivační funkce španělských rodových koncovek

V této podkapitole se zaměříme na prokazatelné případy prolínání hranic mezi derivací a flexí, tentokrát ale z opačné perspektivy. Na rozdíl od apreciativních sufixů se zde jedná o nezpochybnitelné koncovky, které však v některých uži-

³⁰ Viz např. Seco, M. (1980) a Rodríguez Ponce (2002). Většina autorů ale souhrnné termíny *prefijos apreciativos* a *prefijos significativos* nepoužívá a klasifikuje prefixy přímo do konkrétnějších sémantických kategorií (předpony času, místa atd.).

tích plní slovtvornou funkci, a jsou dnes proto běžně řazeny mezi sufixy. Přestože je v odborné literatuře vedena debata také o tom, zda derivačním procesem není i standardní přechylování životných jmen, nejprve obrátíme pozornost k nejméně kontroverzním „koncovkovým“ odvozeninám, kterými jsou deverbální substantiva.

2.3.2.1 Koncové vokály *-a*, *-e*, *-o* v deverbálních substantivech

I když mají španělští lingvisté k dispozici místo poněkud zvláště znějícího českého názvu *koncovkové odvozování*³¹ neutrálnější termín *derivación inmediata* (bezprostřední/přímá derivace), podstata tohoto mechanismu zůstává bez ohledu na pojmenování stejná a není divu, že se v průběhu času objevily různé pokusy, jak slovtvorné užití rodových koncovek *-a*, *-o* a v tomto případě i *-e* „s inherentním mužským rodem“³² (Santiago Lacuesta – Bustos Gisbert, 1999: 4549) uspokojivým způsobem vysvětlit, aniž by tím byla hranice mezi lexikální a flektivní morfologií zcela setřena.

U Langa (1992: 193–196) nacházíme nominální sufixy *-a*, *-e* a *-o* v závěrečné části páté kapitoly *Sufijación no apreciativa*, která nese výmluvný název *Derivación regresiva*. Podle tohoto autora se „nejedná o normální [slovtvorný] postup spočívající v kombinaci lexikálních a derivačních morfémů“³³, poněvadž zde oproti standardní derivaci dochází k redukci verbálního základu (např. *tomar_v* ‚vzít, dobyt‘ > *toma_N* ‚převzetí, dobytí‘). Pokud jde o statut samotných elementů *-a*, *-e*, *-o*, Lang o nich opatrně hovoří jen jako o morfémech nebo formách, za sufixy či derivační morfémy je však nikde přímo neoznačuje.

Stejným způsobem, tj. jako regresivní derivaci, interpretuje tento typ sufixace i Miranda (1994: 148–149), ale na rozdíl od Langa již zmíněné koncové samohlásky výslovně nazývá *sufixy*. Je tedy pravděpodobné, že je za pouhé koncovky nepovažuje³⁴.

Rainer (1993: 382) šel v rozboru tohoto problému nejdál a popsal dokonce čtyři alternativní analýzy deverbálních substantiv s vokalickými segmenty *-a*, *-e* nebo *-o*.

31 Tento proces je někdy považován za typ konverze.

32 „Este sufijo, átomo y de género masculino inherente...”

33 „Habitualmente cae en el olvido en las teorías sobre formación de palabras, al no tratarse de un procedimiento normal consistente en la combinación de morfemas léxicos y derivativos.“ (Lang, 1992: 193)

34 Ve španělské morfologické terminologii se obvykle koncové slovtvorné a tvaroslovné morfémy striktně rozlišují (*sufijos* vs. *desinencias*).

2. Sufixální derivace a její vymezení vůči flexi a kompozici

- 1) Koncová samohláska tvoří součást konkrétního slovesného tvaru, z něhož výsledná formace pochází (např. *pagar_V* ‚plátit‘ > *pagó_V* = 1. os. sg. ‚plátím‘ > *pagó_N* ‚platba‘ x *pagá_V* = 3. os. sg. ‚plátí‘ > *pagá_N* ‚výplata, mzda‘). V takovém případě se samozřejmě nejedná o derivaci, a to ani regresivní.
- 2) Deverbální substantivum je odvozeno od slovesného kořene nulovým sufiksem, poté následuje připojení rodové koncovky (*pag-Ø-o*).
- 3) K substantivizaci dochází připojením sufixu ke kořeni slovesa bez tematické samohlásky (*pag(a)-o*).
- 4) Slovním základem je infinitivní tvar slovesa bez koncového morfému *-ar*, k němuž se následně připojí vokalicový sufix (*pag(ar)-o*).

Rakouský lingvista zcela zavrhuje první možnost a za zásadní rozdíl mezi zbývajícími alternativami označuje derivační nebo flektivní funkci finálních vokálů *-a*, *-e*, *-o*. On sám přisuzuje těmto elementům statut derivačních afixů.

S Rainerovou pečlivostí o to více kontrastuje terminologická nedbalost Alvara Ezquerry ([1993] 2002: 62), který ve své velmi stručné, nicméně o to hojněji citované práci zmiňuje odvozování podstatných jmen od slovesného základu pouze mimochodem v souvislosti s tvořením sloves tzv. bezprostřední či nevlastní sufixací (*sufijación simple/inmediata/impropia*), při níž se nominální báze pojí přímo s infinitivní koncovkou (*alarma* ‚poplach‘ > *alarmar* ‚způsobit poplach‘; *sentencia* ‚výrok, rozsudek‘ > *sentenciar* ‚odsoudit‘). Přestože se vlastně jedná o opačný směr derivace (progresivní vs. regresivní), představuje pro Alvara Ezquerry substantivizační funkce rodových koncovek analogický případ. Potíž je ale v tom, že uvedený autor mluví o vokalicových elementech *-a*, *-e* a *-o* jako o sufixech, ale zároveň infinitivní morfém *-ar* s derivační funkcí označuje za verbální koncovku (*desinencia*), takže z této poznámky nelze bohužel vyvodit jednoznačné závěry. Žádný jiný španělský morfolog dnes deverbální substantiva utvořená pomocí sufixů *-a*, *-e*, *-o* za produkty nevlastní sufixace nepovažuje, i když se v zásadě nedá proti této interpretaci nic namítnout.

V kompletní tabulce sufixů Almely Péreze (1999: 108–119) jsou všechny tři vokalicové morfémy uvedeny mezi exocentrickými nominálními příponami, avšak později se slova utvořená pomocí těchto elementů (např. *probar* ‚zkusit, dokázat‘ > *prueba* ‚zkouška, důkaz‘) nečekaně znovu objevují v kapitole *Otros procedimientos* jako příklady regresivní derivace (*La regresión*). Zde Almela Pérez výslovně hovoří o „nahrazení infinitivních koncovek (*-ar*, *-er*, *-ir*) koncovkami *-a*,

*-e, -o, -eo, -ø*³⁵, což neklamně svědčí o jeho neujasněném postoji k této otázce.

Santiago Lacuesta a Bustos Gisbert (1999: 4515, 4549 a 4584) v *GDLE* morfémy *-a, -e, -o* jen stručně definují jako deverbální sufixy s inherentním rodem a různými sémantickými funkcemi s převahou užití v *nomina actionis*, avšak o jejich flektivní či pomezí povaze se vůbec nezmiňují.

Také Varela Ortega (2005: 31–32) zaujímá k funkci uvedených koncových samohlásek v deverbálních substantivech typu *plato* ‚platba‘, *coste* ‚cena, náklady‘ zcela jednoznačné stanovisko a považuje je za derivační morfémy. Pro výsledné formace pak používá termín *postverbální substantiva*³⁶, neboť afix se v nich údajně pojí přímo s kořenem slovesa.

Jako derivační vokalické sufixy, jež „anulují tematickou samohlásku slovesa, k němuž se připojují, jako v *engañ(a)(r) > engaño*“³⁷, jsou *-a, -e, -o* definovány rovněž v *NGLE* (2009: 370–382), kde jsou jim věnovány dokonce dvě podkapitoly (5.6 a 5.7), třebaže většinu tohoto prostoru zabírají morfonologické aspekty a analýza problémů týkajících se direkcionality derivačního procesu a potenciálního nulového sufixu. Žádné zmínky o rodových koncovkách se zde v této souvislosti neobjevují, což můžeme považovat za důkaz toho, že alespoň ve španělské morfologii je uvedený klasifikační problém v současné době považován za vyřešený ve prospěch slovo tvorné funkce uvedených segmentů. O tomtéž by koneckonců vypovídala i skutečnost, že Fábregas (2013) ani Aguirre (2013) se ve svých pracích statutem finálních vokálů *-a, -e* a *-o* v deverbálních formacích již nezabývají³⁸. Odlišného názoru je jen německý romanista Jens Lüdtke (2011: 188), podle něhož představuje tvoření podstatných jmen výše zmíněného typu konverzi spojenou s nahrazením verbální koncovky koncovkou substantivní, tj. rodovou.

* * *

35 „El modelo más común en español [...] se presenta como la sustitución de las terminaciones de infinitivo (*-ar, -er, -ir*) por las terminaciones *-a, -e, -o, -eo, -ø*.“ (Almela Pérez, 1999: 200)

36 Výraz *postverbální substantivum* se objevuje už u Menéndeze Pidala ([1904] 1918: 179), který ale v této souvislosti mluví o užití rodových koncovek. Kromě Varely Ortegy (2005) uvedený termín přebírá ještě Lang (1992).

37 „Los sufijos *-a, -e, -o* anulan la vocal temática del verbo al que se adjuntan, como en *engañ(a)(r) > engaño*.“ (*NGLE*, 2009: 371)

38 U Aguirre (2013) jsou všechny tři samohlásky popsány jako standardní sufixy v podkapitole 3.1 *La derivación nominal*.

2. Sufixální derivace a její vymezení vůči flexi a kompozici

Navzdory téměř jednomyslné shodě španělských morfologů na tom, že vokální morfémy *-a*, *-e*, *-o* fungují v deverbálních substantivech jako standardní derivační sufixy, by nebylo správné zahrnout všechny alternativní analýzy jako extravagantní či nepodložené. Faktem totiž zůstává, že těmto sufixům nelze přiřadit žádnou sémantickou funkci, neboť vyjádření činnosti, jež je u výsledných formací tohoto typu nejčastější, je možné přisoudit samotnému základovému slovesu. Koncová samohláska zde plní pouze následující funkce: 1) indikuje slovní druh odvozeniny (což však k rekatégorizaci není nezbytně nutné, jak ukazují analogické případy konverze, např. *deslizar* ‚uklouznout‘ > *desliz* ‚uklouznutí, poklesek‘; *disfrazar* ‚přestrojit, zamaskovat‘ > *disfraz* ‚přestrojení, předstírání‘³⁹); a 2) vyjadřuje mluvnickou kategorie rodu, který je těmto derivačním morfémům inherentní. Absence významu proto umožňuje interpretovat uvedené elementy jako flektivní morfémy a samotný slovotvorný proces jako regresivní či nevlastní derivaci (Lang, 1992; Alvar Ezquerra, 1993; Miranda, 1994), popř. jako konverzi (Lüdtke, 2011). Většinový postoj španělských lingvistů je zřejmě nejrozumnější, neboť umožňuje přisoudit slovotvornou a rekatégorizační funkci explicitnímu, morfologickou analýzou identifikovatelnému segmentu, a vyhnout se tak nepodloženým spekulacím o nulovém nominálním sufixu.

2.3.2.2 Přečtylování podstatných jmen a další potenciálně derivační funkce rodových koncovek

Je příznačné, že Lang (1992: 245–249) vyhradil ve své monografii celou jednu podkapitolu odvozování slov změnou rodu (9.2 *Derivación genérica*), ale nezařadil toto téma do žádné z kapitol věnovaných sufixaci (kap. 4 a 5), nýbrž mezi tzv. *Procedimientos misceláneos* (kap. 9). Popisuje zde totiž nejen odvozování podstatných jmen sufixy (např. *-ina*, *-isa* nebo *-esa* ve slovech jako *zarina* ‚carevna‘, *profetisa* ‚věštkyně, prorokyně‘, *tigresa* ‚tygřice‘), ale i přečtylování životných substantiv pomocí standardní rodové koncovky *-a* (např. *concejal* ‚radní‘ > *concejala* ‚radní, dříve ‚manželka radního‘), která stejně jako výše zmíněné sufixy slouží k vyjádření přirozeného rodu či pohlaví, a nepředstavuje tudíž pouze flektivní morfém, o jaký jde u většiny substantiv neživotných a u všech adjektiv závislých na řídicím podstatném jménu. K tomuto typu „odvozování“ Lang řadí také užití koncovky *-a* pro vyjádření obecnějšího či hromadného

39 Tento příklad ovšem Menéndez Pidal ([1904] 1918: 179) vysvětluje apokopou koncového *-e*.

významu (*fruto* ‚plod‘ – *fruta* ‚ovoce‘) a velikosti (*farol* ‚svítilna‘ – *farola* ‚pouliční lampa‘; *hoyo* ‚díra‘ – *hoya* ‚jáma‘). Zvláštní pasáž pak věnuje tamtéž⁴⁰ funkci rodových koncovek pro odlišení stromu a jeho plodu (*cereza* ‚třešně‘ – *cerezo* ‚třešeň, třešňový strom‘), přičemž uvádí i příklady, v nichž je stejná opozice vyjádřena regulérní příponou (např. *pera* ‚hruška‘ – *peral* ‚hrušeň‘). Lang sice uznává, že tyto specifické funkce rodových koncovek jsou srovnatelné s fungováním sufixů, nikde však přímo takto užitě koncovky za standardní derivační morfémy neoznačuje.

Podrobný rozbor uvedeného teoretického problému lze nalézt i u Rainera (1993: 96), který je na rozdíl od Langa i dalších španělských lingvistů přesvědčen, že tvary ženského rodu životných jmen končící na *-a* (např. *niña* ‚holčička‘, *autora* ‚autorka‘) je možné považovat za slova odvozená obdobně jako formace obsahující alternativní sufixy *-ina* (*zarina* ‚carevna‘) nebo *-isa* (např. *poetisa* ‚básnířka‘)⁴¹. Neživotná podstatná jména s rodovou koncovkou (*casa* ‚dům‘, *caso* ‚případ‘, *libro* ‚kniha‘) a rovněž životná substantiva v mužském rodě, ať už končí na *-o* (*niño* ‚chlapec‘) nebo *-e* (např. *jefe* ‚šéf, vedoucí‘), naopak představují slova jednoduchá.

Odišného mínění je Lüdtko (2011: 77–78, pozn. 74), podle něhož se přechylování týká pouze případů gramatické shody, kdežto tvary ženského a mužského rodu životných podstatných jmen jsou ve skutečnosti autonomními položkami slovní zásoby (např. *hijo* ‚syn‘, *hija* ‚dcera‘), a není tedy možné u nich o žádné flexi ani derivaci hovořit. Výjimku tvoří slova přejatá, u nichž byl ženský rod utvořen prokazatelně později na základě tvaru maskulina⁴². Užití rodových koncovek pro vyjádření přirozeného rodu i opozice strom – plod je ale následně věnována pozornost v rámci kapitoly *Modificación* (str. 438–444), přestože již v úvodní části své knihy Lüdtko upozorňuje, že se jedná o zvláštní typ modifikace „založený na změně flektivních morfémů bez současné změny slovního druhu“⁴³.

40 Viz Lang (1992: 248).

41 Příklady typu *ogresa* ‚obryně‘, *poetisa* ‚básnířka‘, *gallina* ‚slepice‘ apod. ovšem Serrano-Dolader (2010: 16) analyzuje jako slova, u nichž bylo změny v rodě dosaženo simultánní derivací i flexí, tedy *ogr-es-a*, *poet-is-a*, *gall-in-a*.

42 Lüdtko (2011: 78, pozn. 74) ve své knize uvádí pouze historické příklady jako *cacique* ‚pohlavár‘ > *cacica* ‚manželka pohlavára‘, *papaya* ‚papája‘ > *papayo* ‚papájový strom‘, ale z nedávné doby bychom mohli zmínit i celou řadu názvů povolání a funkcí, např. *edil* ‚radní‘ > *edila* ‚radní (žena)‘, *presidente* ‚prezident‘ > *presidenta* ‚prezidentka‘. K opačnému procesu dochází jen výjimečně (*modista* ‚švadlena‘ > *modisto* ‚módní návrhář‘) a může zahrnovat i významový posun.

43 „Hay otro procedimiento de formación de palabras que se basa en el cambio de los morfemas flexivos sin el cambio simultáneo de la categoría verbal.“ (Lüdtko, 2011: 92)

2. Sufixální derivace a její vymezení vůči flexi a kompozici

Co se týče španělských lingvistů, Miranda (1994), který Langovu práci přeložil do španělštiny, ponechává ve vlastní knize přechylování podstatných jmen i další derivační funkce rodových koncovek bez komentáře. Stejně se k tomuto problému postavili i Alvar Ezquerro (1993) a Almela Pérez (1999), takže bychom mohli nabýt dojmu, že otázka potenciálně slovotvorného charakteru přechylování zaměstnávala v devadesátých letech pouze zahraniční hispanisty. Do jisté míry to odpovídá skutečnosti, ale neplatí to absolutně. Např. Pena (1999: 4322–4323) upozorňuje na nutnost rozlišovat mezi různými funkcemi rodových koncovek, jež v některých případech, tj. u životných podstatných jmen, odkazují k mimojazykové skutečnosti a slouží k vyjádření přirozeného rodu (např. *niño* ‚chlapeček‘, *niña* ‚holčička‘), zatímco u neživotných substantiv zastávají funkci čistě kategorizační či klasifikační (*libro*, m. ‚kniha‘, *mesa*, f. ‚stůl‘). Pena si také všímá možnosti alternativního vyjádření přirozeného rodu pomocí standardních sufixů (*gallo* ‚kohout‘ > *gallina* ‚slepice‘; *poeta* ‚básník‘ > *poetisa* ‚básnířka‘), což by nepřímo poukazovalo na slovotvornou funkci základní koncovky ženského rodu *-a* u životných substantiv; takový závěr však z prezentovaných údajů autor nevyvozuje. Jisté je, že přesnější vymezení hranice mezi derivací a flexí není bez jasného rozlišování výše zmíněných funkcí rodových koncovek možné.

Vyjádření přirozeného rodu a dalších sémantických opozic pomocí koncových vokálů *-o* a *-a* stručně popisuje rovněž NGLE (2009: 91), ovšem španělští akademici i v tomto kontextu důsledně hovoří o *desinencias*, z čehož lze soudit, že o jejich derivační funkci neuvažují.

Z nejnovějších prací zbývá zmínit ještě Aguirre (2013) a Fábregase (2013). Carmen Aguirre na rozdíl od NGLE uznává, že opozice rodu může mít u některých neživotných podstatných jmen sémantickou funkci, která evidentně přesahuje oblast flexe (např. *barco* ‚lod‘ – *barca* ‚člun, bárka‘), a dokonce tvrdí, že „fektivní příznak rodu se zde chová jako opravdový derivační sufix, a to v tom smyslu, že tvoří nová slova“⁴⁴ (Aguirre, 2013: 273), což však nevztahuje na samotné přechylování životných substantiv.

Fábregas (2013: 211–212) se sice v souvislosti s hranicí mezi derivací a flexí zamýšlí pouze nad tvaroslovnou či slovotvornou funkcí sufixů jako *-esa*, *-isa* (*alcalde* ‚starosta‘ > *alcaldesa* ‚starostka‘; *sacerdote* ‚kněz‘ > *sacerdotisa* ‚kněžka‘), přesto ale do této problematiky vnáší nový aspekt, který můžeme vztáhnout

44 „Por tanto, la marca flexiva de género se está comportando aquí como un verdadero sufijo derivativo, en el sentido de que está creando palabras nuevas.“

i na rodové koncovky. Jestliže *alcaldesa* a další podstatná jména ženského rodu v minulosti označovala manželku osoby určitého povolání nebo postavení, pak analogické příklady existují rovněž pro tvary ženského rodu substantiv utvořených standardní rodovou koncovkou *-a* (tedy *doctora* ‚manželka doktora‘, dnes ‚doktorka‘; *abogada* ‚manželka advokáta‘, dnes ‚advokátka‘ apod.). V *DRAE* (2014) tento význam najdeme uveden prakticky u všech názvů vojenských hodností (např. *coronela* ‚manželka plukovníka‘, *generalá* ‚manželka generála‘), kde je jinak pro osoby mužského i ženského pohlaví přípustný pouze tvar mužského rodu (tj. *la coronel* ‚plukovnice‘, *la general* ‚generálka‘ aj.). Přestože je tento jev již historickou záležitostí, jasně ukazuje, že považovat automaticky životná feminina s koncovkou *-a* za přechýlené tvary substantiv mužského rodu je přinejmenším zjednodušující, neboť uvedený význam vyjádření přirozeného rodu evidentně přesahuje, nehledě už na další sémantické opozice, jež lze rodovými koncovkami vyjádřit (např. strom a jeho ovoce, velikost).

* * *

V otázce možné derivační funkce vokalických koncovek *-a* a *-o* existují v podstatě dva názorové tábory: na jedné straně stojí významní zahraniční romanisté (Lang, 1992; Rainer, 1993 a Lüdtke, 2011), kteří přechylování životných podstatných jmen nebo alespoň vyjádření jiných sémantických opozic pomocí rodových koncovek za slovotvorný proces pokládají, na straně druhé pak španělská lingvistika, kteří se k tomuto problému většinou nevyjadřují vůbec a o slovotvorné funkci koncovek *-a* a *-o* pravděpodobně ani neuvažují. Světlou výjimkou je v tomto směru Serrano-Dolader (2010)⁴⁵, který věnoval otázce flektivní či derivační povahy rodových koncovek dokonce celý článek a jehož postřehy nám mohou posloužit jako východisko ke zformulování vlastních závěrů.

Nejprve je vhodné připomenout, že tento španělský morfolog patří mezi lingvisty zastávající názor, že diskrétní popis jazyka je pro postižení tohoto „graduálně organizovaného kontinua“⁴⁶ (Serrano-Dolader, 2010: 18) zjevně nedostatečný, což se týká i vzájemného vymezení derivace a flexe. Řešení spatřuje v lokální aplikaci difúzní koncepce lingvistiky následujícím způsobem: ze sémantického hlediska je prototypickou vlastností rodových koncovek vyjádření přirozené opozice pohlaví, po formální stránce pak užití flektivních

45 Kromě něj už můžeme ze španělských lingvistů zmínit jen Aguirre (2013), která se přiklání k názoru zahraničních autorů.

46 „[...] un cierto continuum organizado de modo gradual.“

2. Sufixální derivace a její vymezení vůči flexi a kompozici

morfémů *-o* a *-a*, přičemž bezpříznakový člen opozice, tj. maskulinum, chronologicky předchází členu příznakovému (femininu). Typickým příkladem přechylování podstatných jmen mohou být např. tvary *niño* ‚chlapeček‘ a *niña* ‚holčička‘. Slova *manzano* ‚jabloň‘ a *manzana* ‚jablko‘ naopak těmto prototypickým rysům nevyhovují, poněvadž neobsahují rodové koncovky, nýbrž homonymní sufixy s inherentním rodem. Nevyjadřují opozici přirozeného rodu a směr derivačního procesu je opačný než u moce (tj. *manzana* > *manzano*)⁴⁷. Dvojice *niño* – *niña* a *manzano* – *manzana* tudíž představují protilehlé póly zmíněného graduálního kontinua (viz Serrano-Dolader, 2010: 14–17).

Serranovo vysvětlení je na první pohled přesvědčivé, přesto však vyvolává jisté pochybnosti. Při stanovení prototypické vlastnosti koncovek *-o* a *-a* vychází autor evidentně ze sémantického pojetí kategorie rodu a jako základní funkci jim přisuzuje rozlišení pohlaví u jmen osob nebo zvířat. Tato koncepce, jejíž kořeny nacházíme už v některých latinských gramatikách a částečně i u Nebrijy ([1492] 1989: 187), ovšem není v souladu s čistě syntaktickou definicí rodu v *NGLÉ* (2009: 81) a dalších španělských gramatikách (např. *Esbozo*, 1973: 172–173), kde je tato mluvnická kategorie popsána na základě formální shody podstatného jména s jeho determinantem (členem, ukazovacím zájmenem apod.) nebo modifikátorem, typicky závislým adjektivem. Vyjádření přirozeného rodu totiž nepředstavuje hlavní funkci rodových koncovek a nelze mu ani přisoudit čistě gramatickou povahu.

Další problém vidíme v tom, že Serrano-Dolader sice hovoří o graduálním kontinuu, ale žádný přechodový stupeň mezi oběma zmíněnými póly flexe a derivace nespécifikuje a zůstává jen na teoretické rovině. Pokud však vyjdeme z gramatické definice rodu a za základní funkci příslušných koncovek nebudeme pokládat rozlišení přirozeného rodu životných substantiv, nýbrž obecné vyjádření této mluvnické kategorie u všech podstatných jmen, z nichž většina je neživotných, pak o škále odlišných funkcí vokalických morfémů *-o* a *-a* mluvit skutečně lze, jak můžeme vidět v následujícím schématu.

47 K tomu viz také Lüdtke (2011: 93).

Funkce vokalických morfémů -o, -a			
Formální rod	Přirozený rod	Význam ‚manželka‘	Další významové vztahy
<i>libro, camisa</i>	<i>niño, niña</i>	<i>general<u>a</u>, doctor<u>a</u></i>	<i>manzano, manzana barco, barca</i>
Flexe	→		Derivace

Schéma 3

Domníváme se, že toto znázornění zachycuje graduální přechod od flexe k derivaci výstižněji, neboť sahá od formálního, mluvnického rodu přes základní (podle Serrana-Doladera prototypickou) sémantickou funkci rodových koncovek až po vyjádření významových opozic nijak nesouvisejících s přirozeným rodem.

2.3.3 Infinitivní koncovka -ar a její slovotvorná funkce

Posledním problémem, který se přímo týká hranice mezi derivací a flexí a vykazuje některé společné znaky s multifunkčností rodových samohlásek -o a -a ve španělštině, je role infinitivní koncovky -ar při odvozování denominačních a deadjektivních sloves (např. *batalla* ‚bitva, boj‘ > *batallar* ‚bojovat‘; *limpio* ‚čistý‘ > *limpiar* ‚čistit‘).

Jak už jsme zmínili v podkapitole 2.3.2.1, *koncovková derivace* je ve španělské morfologii termínem zcela neznámým – místo něj se alespoň v minulosti vžil název *derivación inmediata* (bezprostřední, přímá derivace)⁴⁸. Lingvisté, kteří tento termín používají v současnosti, buď morfém -ar za sufix vůbec nepovažují⁴⁹, nebo za něj pokládají pouze tematickou samohlásku -a- a infinitivní koncovkou je podle nich až -r (např. Serrano-Dolader, 1995 a 1999; viz také Rifón, 1997; Almela Pérez, 1999).

48 Tento termín se pravděpodobně poprvé objevil u Menéndeze Pidala ([1904] 1918: 261–262); z novějších prací jej najdeme ještě u Alvara Ezquerry (1993) a Serrana-Doladera (1999). Tvoření sloves pomocí infinitivní koncovky -ar (*arma* ‚zbraň‘ > *armar* ‚ozbrojit‘; *sobre* ‚nad‘ > *sobrar* ‚přebývat, být nadbytečný‘) ovšem pokládal za derivaci už Nebrija ([1492] 1989: 196).

49 Menéndez Pidal ([1904] 1918: 261–262) mluví o derivaci bez užití sufixu, Alvar Ezquerra ([1993] 2002: 62) zase o nevlastní derivaci pomocí verbální koncovky.

2. Sufixální derivace a její vymezení vůči flexi a kompozici

Rainerovi (1993: 95) nicméně připadá přisouzení derivační funkce tematické samohlásky jako málo atraktivní („wenig attraktiv“), poněvadž podle něj dává smysl pouze u denominálních sloves první konjugace odvozených přímo pomocí *-ar* (srov. ale *amplio* ‚široký‘ > *amplificar* ‚rozšířit‘; viz níže). Za přijatelnější proto považuje konverzi nebo tzv. nulové odvozování. Zhruba ve stejné době ovšem Lang (1992) a Miranda (1994) tvoření denominálních a deadjektivních sloves jednoznačně řadí do oblasti derivace a za sufix pokládají celý morfém *-ar*.

Konverzi později odmítá i Varela Ortega (2005: 32), neboť uvedený druh verbalizace „zahrnuje připojení určitého fonologického materiálu“⁵⁰. Přesto však hovoří o „lexikální derivaci bez zjevného derivačního afixu“⁵¹ (*Ibid.*) a ve výčtu odvozených sloves s nominální nebo adjektivní bází zmiňuje příklady jako *abanica-a(r)* ‚ovívat (vějířem)‘, *activ-a(r)* ‚aktivovat‘, jejichž segmentace navzdory nejednoznačnosti předchozích vyjádření svědčí o příklonu autorky k interpretaci tematické samohlásky jako verbálního sufixu.

V *NGLE* (2009: 578–579) je za derivační afix u sloves typu *limpiar*, *batallar* považován celý segment *-ar*, z alternativních analýz je zde vyložena pouze hypotéza o derivační funkci tematické samohlásky. Další možná řešení (konverze, nulový sufix) v gramatice zmíněna nejsou a jediným závěrem španělských akademiků je konstatování, že „neexistuje všeobecná shoda ohledně nejlepšího řešení tohoto teoretického problému“⁵² (*Ibid.*: 579).

Ve prospěch konverze se přiklání Fábregas (2013: 202–203 a 239–240) upozorňující na to, že např. ve slově *condicionar* ‚podmiňovat‘ (< *condición* ‚podmínka‘) lze o slovtvorném užití tematické samohlásky uvažovat, ale v případě slovesa *amplificar* ‚rozšířit, zvětšit‘ (< *amplio* ‚široký, rozlehlý‘) můžeme tutéž funkci přisoudit explicitnímu sufixu *-ific-*, takže jediný způsob, jak zachovat ve všech odvozených slovesech stejnou (ale pouze kategorizační) funkci tematické samohlásky jakožto příznaku první konjugace, by byl hypotetický nulový sufix před infinitivní koncovkou (tedy *condicion-ø-ar*). U mnoha slov však s jistotou nelze určit směr derivace a spolehlivé vodítko neposkytuje ani morfonologická či sémantická analýza. Proto je podle Fábregase výhodnější taková slovesa interpretovat jako výsledek konverze.

50 „Nos encontramos aquí de nuevo con formaciones que comprenden la adjunción de cierto material fonológico, por lo que no pueden considerarse casos de simple conversión.“

51 „[...] derivación léxica sin afijo derivativo aparente...“

52 „No hay acuerdo general sobre cuál sea la mejor solución de este problema teórico...“

Aguirre (2013: 126) se pro změnu drží postojů *NGLE* (2009), Langa (1992) nebo Mirandy (1994) a pokládá za derivační afix v denominálních a deadjektivních slovesech typu *limpiar* celý morfém *-ar*. Kromě sufixu však hovoří rovněž o koncovce, což působí poněkud ambivalentně.

Přestože všeobecné shody v této otázce dodnes nebylo dosaženo, s přihlédnutím k dosud navrženým řešením se jeví jako nejjednodušší označit za slovo-
tvorný prvek segment *-ar*. Teoretické obtíže spojené s touto interpretací nejsou větší než u alternativního řešení, jež přisuzuje funkci sufixu pouze tematické samohláске *-a-*. V obou případech sice dochází k souběhu derivační a flektivní funkce⁵³, ten je ale příznačný i pro výše zmíněná užití rodových koncovek. Pokud jde o třetí možnost, tj. konverzi s flexí, nevýhoda tohoto řešení spočívá v tom, že opačný proces analogické povahy, tedy tvoření deverbálních podstatných jmen (např. *abandonar* ‚opustit‘ > *abandono* ‚opuštění, opuštěnost‘; *pelear* ‚zápasit, bít se‘ > *pelea* ‚zápas, bitka‘), je dnes naprostou většinou španělských lingvistů považován za standardní sufixaci.

Systematickým a symetrickým řešením by tudíž bylo buď oba zmíněné slovo-
tvorné procesy (nominalizační i verbalizační) označit za konverzi, nebo naopak rodové koncovky i infinitivní morfém *-ar* v této funkci analyzovat jako sufixy, což je podle našeho názoru nejspokojnější varianta, nacházející navíc značnou oporu i ve španělské odborné literatuře.

2.4 Delimitace sufixace a kompozice

Ač lze většinu problémů spojených s vymezením sufixace lokalizovat do přechodové oblasti mezi derivací a flexí, hraniční zóna existuje i mezi sufixací a kompozicí. Vzhledem k tomu, že podstata kompozice spočívá v kombinaci nejméně dvou slov nebo slovních základů, jež dává vzniknout nové lexikální jednotce, je jen logické, že hlavní otázka, která nás ve vztahu k sufixaci bude zajímat, se týká lexikální či afixální povahy některých pomezích elementů. V této podkapitole se ještě nebudeme zabývat statutem tzv. sufixoidů, které jsou dnes pro většinu španělských morfologů vázanými knižními bázemi a blíží se tedy k hranici mezi kompozicí a derivací z opačné strany⁵⁴, ale zaměříme

53 Infinitivní koncovka *-ar*, pokud jí přisoudíme slovo-
tvornou roli, nepřestává být součástí slovesného tvaru infinitivu; tematický vokál zase slouží i jako formální znak příslušnosti odvozeného slova k první konjugaci.

54 Suffixoidům a prefixoidům se souhrnně věnujeme v podkapitole 6.3.

2. Sufixální derivace a její vymezení vůči flexi a kompozici

se konkrétně na přípony *-oide* a *-mente*, jež se komponentům složených slov podobají jen částečně, a každá z nich navíc jinak. S ohledem na rozdílnost nestandardních vlastností těchto morfémů je v následujících odstavcích rozebereme samostatně.

2.4.1 Sufix *-oide*

V *DRAE* (2014) je slovotvorný prvek *-oide* popsán jako *elemento compositivo* (tj. lexikální komponent) s významem ‚podobný něčemu, ve formě něčeho‘⁵⁵ (např. *prefijoide, sufijoide, elipsoide*⁵⁶), ale pod stejným heslem figuruje rovněž jako pejorativní sufix s příkladem *feminoide* ‚zženštilý‘⁵⁷. Hlavním důvodem pro označení *-oide* za slovotvornou bázi pouze v prvním významu je nepochybně lexikální původ⁵⁸ a sémantická blízkost k původnímu řeckému výrazu. Co se týče despektivního užití *-oide*, již Rainer (1993: 627) poukázal na významovou ekvivalenci tohoto elementu se standardním prefixem (*p*)*seudo-* (‚falešný, nepravý‘, tedy rovněž ‚podobající se něčemu‘ v negativním smyslu). Z tohoto pohledu je lexikografické zachycení *-oide* v *DRAE* konzistentní, protože bere v úvahu jak jeho různé významy, tak i existenci skupiny pejorativních sufixů ve španělštině, mezi něž lze *-oide* v tomto užití (např. *mongoloide, negroide*) bez problémů zařadit.

O to více překvapí odlišný postoj RAE v *NGLE* (2009: 563), kde je morfém *-oide* zmíněn v obou významech, tj. pro vyjádření podobnosti a despektivního postoje, pouze jako sufix. Tento rozpor možná souvisí s tím, že už v *GDLE* (1999) se *-oide* objevuje jednak v kapitole o adjektivní sufixaci, a to s významem podobnosti (Rainer, 1999: 4627), jednak mezi apreciativními příponami (Lázaro Mora, 1999: 4677) s odkazem na De Bruyna (1989: 96), který jako první na hodnotící a expresivní význam *-oide* ve svém článku poukázal a díky němuž pravděpodobně také došlo k revizi příslušného hesla v *DRAE* (2001)⁵⁹.

55 „Significa ‘parecido a’, ‘en forma de’.“

56 Toto užití *-oide* nacházíme především v odborné terminologii různých oborů.

57 V *DRAE* (1992) druhý význam sufixu *-oide* ještě není zachycen a objevuje se až v následujícím vydání akademického slovníku (2001).

58 Řecký element *-ειδής* či *-ειδές* ‚podobný něčemu‘, pocházející z kořene *εἶδος* ‚forma, tvar‘ a přejatý přes latinu (*-oides*), jak je uvedeno v *DRAE* (2014).

59 V předcházejících edicích *DRAE* je *-oide* uveden jen jako *elemento compositivo*.

Na první pohled by se přiznání derivační funkce elementu *-oide* v obou významech, k němuž došlo v *NGLE* (2009), mohlo jevit jako logický a očekávaný krok směrem ke sjednocení klasifikace slootovorných morfémů v publikacích vydávaných RAE, ale v tomto případě tomu tak bohužel není. Srovnáme-li *-oide* v jeho původním významu (‘ve formě něčeho’) se sufixoidem *-forme* (např. *aeriforme* ‘podobný (skupenství) vzduchu, plynný’, *cuneiforme* ‘klínový’), taktéž vázaným morfémem lexikálního původu s distribucí omezenou na koncovou pozici slova, zjistíme, že se tyto dva elementy od sebe prakticky v žádném ohledu neliší. Přesto by se dnes kromě Rainera (ten však za přípony pokládá úplně všechny sufixoidy) nenašel žádný lingvista, který by se odvážil *-forme* za derivační afix ve španělštině označit. Jestliže RAE nehodlá mezi standardní přípony zařadit i další konfixy, což se nejeví příliš pravděpodobné, je jediným správným řešením to, jež bylo zvoleno v *DRAE* (2001 a 2014) a od něhož se *NGLE* (2009) nepochopitelně odvrátila.

2.4.2 Sufix *-mente*

Vůbec nejzajímavější příponou ve španělštině je bezpochyby *-mente*, neboť nám není znám žádný jiný případ, kdy by byl nějaký slootovorný element interpretován jako koncovka, sufix i lexikální báze.

Začneme pojetím *-mente* jakožto flektivního morfému. Za koncovku jej označuje přímo jen Lang (1992: 56) a později uznává oprávněnost tohoto údajně tradičního španělského pojetí⁶⁰ z důvodu předvídatelnosti a extrémní produktivity slootovorného modelu [Adj + *-mente*]_{Adv}. Jak ale uvádí Pena (1999: 4323), stejné vlastnosti vykazují i další typy sufixace, mimo jiné zcela pravidelné odvozování sloves končících na *-izar* pomocí přípon *-ción* a *-able* (např. *nacionalizar* ‘znárodnit’ > *nacionalización* ‘znárodnění’, *nacionalizable* ‘znárodnitelný’; *realizar* ‘uskutečnit’ > *realización* ‘uskutečnění, provedení’, *realizable* ‘uskutečnitelný’). Na rozdíl od apreciativních přípon, jejichž pomeznímu charakteru jsme se věnovali v podkapitole 2.3.1, deadjektivní sufix *-mente* prokazatelně způsobuje slootovornou změnu (*fácil*_A ‘snadný’ > *fácilmente*_{Adv} ‘snadno’), což přesvědčilo i Langa (1992: 212), aby tomuto elementu derivační funkci přiznal.

60 Viz Lang (1992: 212). Žádné stopy po zmiňované tradici jsme však ve starší gramatické literatuře neobjevili. U Rafaela Seca (1963: 110) a v *Esbozo* (1973: 200) naopak nacházíme zmínky o nominálním původu tohoto morfému, což by hovořilo spíše pro tradiční pojetí *-mente* jako lexikálního elementu užívaného ke skládání slov.

2. Sufixální derivace a její vymezení vůči flexi a kompozici

Zatímco u Langa (1992), Mirandy (1994), Rainera (1993), Almely Péreze (1999), Varely Ortegy (2005), Felíu Arquioloy (2009) i Aguirre (2013) je morfém *-mente* řazen mezi sufixy, RAE ve svých pracích potvrzuje rozkolísanost a absenci jednotné koncepce. V *DRAE* (2001 i 2014) je tato přípona označena za *elemento compositivo*, v *NGLE* (2009: 570–575) jí naopak náleží místo v kapitole o adjektivní a adverbialní derivaci. To však nesignalizuje žádný názorový obrat španělských akademiků, protože po úvodním ambivalentním vyjádření ohledně povahy tohoto morfému je v *NGLE* (2009: 571) vyložena celá řada argumentů, jež přesvědčí nejednoho čtenáře této gramatiky o tom, že se ve skutečnosti jedná o lexikální komponent. Podívejme se proto nyní na nestandardní charakteristiky *-mente* podrobněji.

Deadjektivní adverbia jsou ve španělštině odvozena od tvaru ženského rodu přídavných jmen (např. *extraño* ‚podivný‘ > *extrañamente* ‚divně, zvláště‘; *lento* ‚pomalý‘ > *lentamente* ‚pomalu‘). Tato shoda v rodě s původním substantivem *mente*, f. ‚mysl‘ je nesporným důkazem toho, že gramatikalizace *-mente* dosud nebyla formálně dovršena. O tomtéž svědčí i další nezvyklý jev: jak je zřejmé z psané podoby adverbíí *fácilmente* ‚snadno‘, *difícilmente* ‚obtížně‘ apod., základové adjektivum si zde uchovává svůj původní přízvuk (byť jako sekundární), zatímco hlavní akcent připadá standardně na předposlední slabiku slova. Oproti běžné sufixaci také nedochází připojením *-mente* k žádným hláskovým změnám v lexikální bázi (např. k elizi koncové samohlásky), což je jinak ve španělštině pro tento typ derivace charakteristické.

Poslední zvláštností *-mente*, jíž se na rozdíl od předchozích dvou bodů podrobněji věnuje pouze *NGLE* (2009: 571–572), je možnost elize této přípony v koordinaci s dalším adverbium na *-mente* (*lisa y llanamente* ‚prostě a jasně‘) nebo v komparativních strukturách (*tanto verbal como físicamente* ‚jak verbálně, tak fyzicky‘, *más abierta que veladamente* ‚spíše otevřeně než skrytě‘). Tento fenomén je v rámci sufixace ojedinělý, přesto však podobnou anomálii můžeme najít u souřadných spojení slov utvořených jiným derivačním postupem. Právě nová akademická gramatika (*NGLE*, 2009: 678) si všímá i příkladů koordinace prefigovaných formací, při níž dochází rovněž k elizi koncové části prvního slova (*manifestaciones pro- y antiabortistas* ‚demonstrace pro a proti potratům‘, *comercio intra- y extracomunitario* ‚obchod uvnitř a vně EU‘), tentokrát však nikoli sufixu, nýbrž lexikální báze. Samotní autoři *NGLE* zde mluví o „styčných bodech“ mezi oběma typy souřadných struktur. Takový projev ekonomie jazyka dosvědčuje povědomí mluvčích o identické

vnitřní strukturu odvozených adjektiv a příslovcí v souřadném spojení, nic podstatného ohledně morfologické povahy *-mente* z něj však vyvodit nelze. Systematicky rekatégorizační funkce uvedeného morfému a jeho sémantický posun oproti původnímu a ve španělštině stále existujícímu substantivu („mysl“ > „způsob“) jsou ovšem samy o sobě dostatečnými argumenty pro zařazení tohoto elementu mezi španělské sufixy, jakkoli se jedná o příponu z více hledisek nestandardní a původem lexikální. Uvažovat o flektivní povaze *-mente* je pak s ohledem na výše zmíněné důvody ještě daleko pochybnější než v případě apreciativních sufixů. Nezbyvá proto než spolu s Almelou Pérezem (1999: 133) konstatovat, že ze synchronního pohledu tento morfém derivačním sufixem je, i když jeho lexikální původ a adverbizační funkce jsou historicky s mechanismem kompozice svázány.

Na úplný závěr bychom chtěli ještě vyzdvihnout, že právě geneze tohoto sufixu (např. Azofra Sierra, 2009: 130) dobře ilustruje pravou podstatu procesů lexikalizace a gramatikalizace včetně směru jejich působení, jenž oproti zjednodušené a rozšířené představě není nutně protichůdný (viz schéma níže). Bez proměny původně volných syntaktických vazeb vyjadřujících výhradně mentální rozpoložení („s nějakou myslí“) v ustálená slovní spojení s obecnějším významem („nějakým způsobem“) a následně v kompozita, což je nepochybný proces lexikalizace, by nemohlo dojít ani ke gramatikalizaci komponentu *-mente* a jeho zařazení mezi španělské sufixy.

Vývoj sufixu <i>-mente</i>	
Součást volných slovních spojení → Součást ustálených vazeb → Komponent složenin → Sufix	
Lexikalizace	Gramatikalizace

Schéma 4

2.5 Závěry

Abychom mohli výsledky našeho bádání shrnout do jednoho schématu zahrnujícího všechny přechodové oblasti mezi flexí, sufixací a kompozicí, tak jak byly popsány v předcházejících podkapitolách, musíme nejprve určit výchozí bod, jímž by v tomto případě měl být prototypický španělský sufix, tj. derivační morfém odpovídající všem základním kritériím stanoveným pro tento typ afixů v relevantní odborné literatuře.

Jak vyplynulo z našeho úvodního rozboru definičních rysů sufixace i z následné analýzy problematických elementů nacházejících se na hranici mezi derivací a flexí nebo derivací a kompozicí, prototypickou příponou ve španělském pojetí je vázaný morfém sloužící výhradně k odvozování slov, který stojí vždy za slovním základem (ponecháme-li stranou případy sekundární derivace) a bezprostředně před flektivní koncovkou, pokud je v daném slově použita. Typická španělská přípona slouží primárně k heterogenní derivaci, tj. determinuje slovní druh výsledné formace a zároveň vyjadřuje obecný pojem blíže specifikovaný slovním základem (jedná se tedy o nociónální sufix). Takto odvozená slova jsou zachycena v reprezentativních slovnících španělštiny jako samostatná hesla a jejich význam často není plně kompozicionální, neboť mnoho přípon má polysémický charakter.

Coby příklady prototypických sufixů můžeme uvést morfémy jako *-ción*, *-dor*, *-ero*, *-ecer*, *-izar*, jež splňují všechna definiční kritéria v souladu se španělskou lingvistickou tradicí a tvoří centrum dané kategorie.

V periferní oblasti směrem k flexi se nachází původem desinenční superlativní sufix *-ísimo* a podle mnoha španělských lingvistů také celá skupina apreativních či hodnotících sufixů (*-ito*, *-ico*, *-azo* apod.), které na rozdíl od standardních přípon nemění slovní druh odvozeného výrazu a jejichž význam je natolik transparentní⁶¹, že není třeba (a z důvodu enormní produktivity ani možné) všechna deminutiva, augmentativa a pejorativa ve slovnících zachytit. Jelikož tyto výrazy nejsou v pravém slova smyslu novými lexikálními jednotkami a uživatelé jazyka je volně tvoří v procesu řeči pomocí tzv. potestativních sufixů, mohou se na první pohled jevit jen jako tvary základového slova. Podobnost je však klamná a pouze povrchová, neboť obligatorní charakter flexe a maximální fakultativnost apreativní sufixace naopak staví hodnotící přípony a koncovky do naprostého protikladu.

61 I zde je však možné rozlišit různé sémantické odstíny, jak to dokazuje např. Langova klasifikace pejorativních sufixů (viz Lang, 1992: 157–164).

Nejzajímavějším, a zároveň nejméně zpochybnitelným příkladem graduálního přechodu mezi derivací a flexí jsou různé funkce vokálních sufixů *-a* a *-o*⁶², sahající od formálního vyjádření gramatické kategorie rodu přes přechylování životných jmen a rozlišování významů souvisejících ještě s přirozeným rodem (*general* ‚manželka generála‘) až po vyjádření zcela odlišných sémantických opozic (strom a jeho plod: *manzano* ‚jabloň‘ – *manzana* ‚jablko‘; velikost: *barco* ‚lod‘ – *barca* ‚člun, bárka‘) a tvoření deverbálních substantiv (např. *comprar* ‚koupit‘ > *compra* ‚nákup, koupě‘). V posledně jmenované funkci jsou dnes finální vokály *-a* a *-o* většinou analyzovány jako přípony, i když někteří lingvisté v nich spatřují spíše rodové koncovky připojené k již substantivizovanému slovesu a hovoří v této souvislosti o konverzi s flexí.

Stejný problém vyvstává i při analýze denominálních a deadjektivních sloves utvořených pomocí infinitivního morfému *-ar* (*archivo* ‚archiv‘ > *archivar* ‚archivovat‘; *batalla* ‚bitva‘ > *batallar* ‚bojovat‘ apod.), tedy za použití mechanismu známého ve španělštině pod tradičním názvem *derivación inmediata*. Někteří španělští morfologové verbálnímu sufixu *-ar* derivační funkci přiznávají, jiní ji připisují pouze tematické samohlásce *-a-* a nechybí ani zastánci konverze s flexí, takže názorová shoda v této otázce je ještě menší než v případě vokálních nominálních sufixů *-a-*, *-e-*, *-o-*. Každopádně je na místě uvažovat spíše o funkčním přesahu flektivních morfémů do oblasti derivace nežli naopak.

Směrem od derivace ke kompozici je již situace přehlednější, neboť až na dva původem lexikální sufixy *-oide* a *-mente*, které jsme podrobněji okomentovali výše, zde tvoří přechodovou zónu jen skupina tzv. afixoidů či konfixů, jimž se budeme věnovat až v kapitole o kompozici (viz podkap. 6.3). Alespoň ze sémantického hlediska je hranice mezi obecným významem standardních sufixů a konkrétním, lexikálním významem sufixoidů jen obtížně vymežitelná, jak nám ukázalo právě srovnání přípony *-oide* se sufixoidem *-forme*. Adverbiální přípona *-mente* pro změnu představuje zajímavý příklad nedovršeného přerodu lexikálního komponentu v derivační morfém, který se projevuje především jistými formálními anomáliemi příslovcí typu *nítidamente* ‚jasně, zřetelně‘ (srov. str. 46).

62 V případě tvoření deverbálních substantiv můžeme připojit ještě *-e* s inherentním mužským rodem.

2. Sufixální derivace a její vymezení vůči flexi a kompozici

FLEXE	DERIVACE	KOMPOZICE
→		←
-a, -o	-ción, -dor, -ero, -ista, -sis, ...*	-algia, -logo, -patía, ...
-ar	-ecer, -izar	
-ísimo		-oide -forme
		-mente
-ito, -ico, -azo, ...		

Schéma 5

* Tučně jsou označeny příklady prototypických sufixů.

Jak je patrné ze schématu zachycujícího postavení jednotlivých sufixálních elementů vůči stanovenému prototypu (viz výše), většina sporných přípon se koncentruje do přechodové oblasti mezi derivací a flexí⁶³, čímž se sufixace výrazně odlišuje od prefixace (srov. schéma v podkap. 3.4), kde se téměř všechny obtížně zařaditelné elementy nacházejí na pomezí derivace a kompozice a částečně zasahují i do oblasti syntaxe. Tento rozdíl souvisí jednak s pozicí předpon a přípon v odvozeném slově (pouze sufixy mohou být považovány za koncovky a naopak), ale také se samotným prototypem předpony – prefixy byly již od řeckých a latinských gramatik mylně ztotožňovány s předložkami nebo adverbii. Jejich užití bylo proto donedávna interpretováno jako skládání slov, zatímco sufixace se dlouho pokládala za jediný derivační postup a pojetí předpony neprošlo od antiky až po současnost žádným významným vývojem.

63 I kdybychom vzali v potaz problematický statut konfixů, na tomto základním faktu už to nic nemění. Potenciální derivační funkce sufixoidů se nikdy nestala předmětem tak rozsáhlé odborné diskuse, jako tomu bylo v případě prefixoidů, poněvadž i ti největší zastánci afixální povahy těchto elementů museli vždy brát v úvahu základní strukturu odvozeného slova, jež bezpodmínečně vyžaduje nějaký slovotvorný základ. Tato role většinou připadá právě druhému komponentu konfixátu.